

Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi

Doç.Dr. Ahmet YÜCEL*

I. GİRİŞ

Bilgilerin gelecek nesillere aktarılmasında yazının önemli bir unsur olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Ancak aslına uygun ve güvenilir bir şekilde nakil için bilginin kayda geçirilmesinin tek başına yeterli olmadığı da bir başka gerçektir. Zira geçmişe ait herhangi bir bilginin sahipliği yazılı olup olmamasının ötesinde öncelikle onu nakledenlerin güvenilirliği ile ilgilidir. Nitekim nice yazılı bilgi ve belgenin sahte olduğu bilinmektedir. Bu sebeple araştırmamızda rivayetlerin güvenilirliğinde yazının fonksiyonu hususunu bir tarafa bırakıp başlangıçtan itibaren hadislerin yazılı nakli konusunu tarihî bir vakıa olarak incelemeyi amaçlamaktayız.

Yûsuf el-İş'in da işaret ettiği üzere Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996) ve Zehebî (ö. 748/1348) gibi âlimlerin sahâbe ve tâbiîn nesillerinin bilgileri ezberlerinde muhafaza ettiklerine dair naklettikleri haberlerle İbn Haldûn'un (ö. 808/1406) Araplar'ın telif ve tedvini bilmedikleri bu sebeple yazıya ihtiyaç duymadıkları şeklindeki açıklaması, hicrî birinci asırda hadislerin sözlü olarak rivayet edildiği şeklinde tartışmaya açık ve sonuç itibariyle yanlış bir kanaatin yerleşmesine sebep olduğu söylenebilir. Nitekim bu fikri benimseyen anlaşılan Makrîzî (ö. 845/1442), İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), Sıddîk Hasan Han (ö. 1307/1890), Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî (ö. 1345/1927) gibi âlimlerin konuyla ilgili açıklamalarında sahâbe ve tâbiînin hadisleri yazmayarak hâfızalarından naklettikleri şeklinde bir anlayışa sahip oldukları anlaşılmaktadır¹.

Sözü edilen bu yanlış anlayış günümüz araştırmalarından bir kısmında hâlâ devam etmektedir. Nitekim İngiliz şarkiyatçısı Alfred Guillaume (ö. 1965) yazma yasağı ile ilgili rivayetleri esas alarak hadislerin başlangıçta yazılmadığını, ancak Emevîler'den sonraki dönemlerde yazılabildiğini, bu durumun ise hadislerin kaybolmasına sebep olduğunu söylemiştir². Fransız

* MÜ İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı öğretim üyesi.

¹ Hatîb, *Takyîd*, neşredenin girişi, s. 6-7.

² Guillaume, *İslam*, s. 89-90.

şarkiyatçısı Regis Blachere (ö. 1973) hadislerin hicrî ikinci asrın sonunda³, yahudi asıllı Macar şarkiyatçısı Ignaz Goldziher (ö. 1921) ise hicrî üçüncü asrın ilk yarısında yazılmaya başladığını, yazılan hadis metinlerinin kaynağının da sözlü rivayet olduğunu iddia etmektedir⁴. Fazlurrahman (ö. 1988) hadislerin yazılmasının yaklaşık 60-80 (680-700) yıllarından itibaren başladığı hususunda deliller bulunduğunu ifade ederken⁵, Ebû Reyve (ö. 1970) sahâbe ve tâbiîn döneminin büyük bir bölümünde hadislerin sözlü nakledildiğini iddia etmiş⁶, Tâhâ Hüseyin (ö. 1973) ise başlangıçta hadislerin yazılmadığını savunmuştur⁷.

Hadislerin yazılı nakli konusunun kitâbet, tedvin ve tasnif adlarıyla tanımlanan ve birbirini takip eden üç ayrı dönemi kapsadığı bilinmektedir. Söz konusu dönemlerden sahâbe ve tâbiîn nesillerinin rol aldığı kitâbet dönemi müstakil olarak araştırmayı gerektirmektedir. Ancak söz konusu nesillerin hadislerin yazılı nakli hususundaki farklı söz ve tavırlarının doğru anlaşılabilmesi öncelikle Hz. Peygamber'in kitâbet konusundaki tutumunun doğru olarak ortaya koyulmasını zarûrî kılmaktadır.

Hz. Peygamber'den hadislerin yazılmasını hem yasaklayan hem de buna izin veren ve görünüşte birbiriyle çelişen hadisler nakledilmiştir. Bu araştırmada önce hadislerin yazılmasını yasaklayan sonra da izin veren hadisler ayrı başlıklar altında incelenecektir. Böylece hem söz konusu nesillerin bu konudaki söz ve tutumlarının Hz. Peygamber'in hadisleriyle ilgisi hem de onları etkileyen içtimaî sebepleri daha sağlıklı bir şekilde ortaya koymak mümkün olabilecektir. Zira konunun objektif olarak ortaya konabilmesi öncelikle bu husustaki hadislerin tahlilini gerektirmektedir.

II. HADİSLERİN YAZILMASI İLE İLGİLİ RİVAYETLER

Aşağıda önce hadislerin yazılmasını yasaklayan sonra da hadislerin yazılmasına izin verildiğini ifade eden rivayetler ayrı başlıklar altında tetkik edilecektir.

³ Sezgin, "İslâm Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadisin Ehemmiyeti", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, II/1 (1957), s. 26.

⁴ Sezgin, *Târibu't-türâs*, I, 87-88.

⁵ Fazlurrahman, *İslâm*, s. 66.

⁶ Ebû Reyve, *Edvâ'*, s. 270-271.

⁷ Siddikî, *İslâm Dünyasında Modernist Düşünce*, s. 86.

A. Hadislerin Yazılmasını Yasaklayan Rivayetler

Hız. Peygamber'in hadislerin yazılmasını yasakladığı, yazmak isteyen sahâbîlere izin vermediği ve yazarken gördüğü şahıslara engel olduğu yolundaki hadisler Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665), Ebû Hürayre (ö. 58/678), Abdullah b. Abbas (ö. 668/687), Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) ve Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693) olmak üzere altı ayrı sahâbeden rivayet edilmiştir. Burada sözü edilen sahâbîlerden yapılan rivayetlerin her birini sıhhat açısından incelemek yerinde olacaktır.

1. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin Rivayeti

Ebû Mûsâ el-Eş'arî Hz. Peygamber'in "İsrâiloğulları bazı kitaplar yazıp sonra onlara uymaları sebebiyle Tevrat'ı terketmişlerdir" buyurduğunu rivayet etmiştir⁸.

Bu rivayette hadislerin yazılması doğrudan yasaklanmamışsa da, Allah'ın kitabının dışında yazılanların İsrâiloğulları'nı Tevrat'tan uzaklaştırdığı gibi Kur'an'dan başka yazılan metinlerin de müslümanları ondan uzaklaştıracığına kıyas yoluyla işaret edilmektedir.

Söz konusu rivayetin senedinde yer alan râvilerden Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe'nin (ö. 297/909) güvenilirliği hususunda ihtilâf edilmiştir. Nitekim Sâlih Cezere (ö. 298/906) onun sika olduğunu, İbn Adî münker rivayetin bulunmadığını ifade ederken, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (ö. 290/903) onu kezzâb olarak tavsif etmiş; İbn Hırâş (ö. 283/896), Mutayyen (ö. 297/910), Dâvûd b. Yahyâ (ö. ?) gibi münekkitler ise hadis uydurduğunu belirtmişlerdir⁹.

Taberânî, Cendel b. Vâlik'in bu hadisi rivayette tek kaldığını ayrıca Abdümelik b. Umeyr'den de hadisi sadece Ubeydullah b. Amr'ın rivayet ettiğini belirtmektedir¹⁰.

Şu halde münekkitlerin Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe'nin güvenilirliği ile ilgili açıklamaları bu rivayetin delil olabilecek seviyede olmadığını göstermektedir. Ayrıca söz konusu rivayetin isnadında iki ayrı yerde teferrüd bulunmaktadır.

⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VI, 256, Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I, 150.

⁹ Zehebî, *Mizân*, III, 642-643; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 280.

¹⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VI, 256.

2. Zeyd b. Sâbit'in Rivayeti

Kaynaklarda nakledildiğine göre Muâviye b. Ebû Süfyân, Zeyd b. Sâbit'e sorduğu bir hadisi adamlarından birine yazdırmak istemişti. Bunun üzerine Zeyd b. Sâbit "Resûlullah bize hadislerini yazmamamızı emretti" diyerek yazılanları imha etti¹¹.

Bu rivayette Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasını yasakladığı açıkça ifade edilmektedir. Ancak Zeyd b. Sâbit'ten rivayette bulunan Muttalib b. Abdillah b. Hantab'ın¹² ondan semanın olmadığını bilmesi¹³ sebebiyle bu hadis münkatı'dır ve zayıftır. Nitekim Nâsirüddin el-Elbânî¹⁴ ve Mustafa el-A'zamî¹⁵ gibi araştırmacılar sözü edilen hadisin zayıf olduğunu söylerken Muallimî bu hususta ittifak edildiğini belirtmektedir¹⁶. Bu durumda Zeyd b. Sâbit'ten nakledilen bu rivayetin de delil olabilecek seviyeye ulaşamadığı anlaşılmaktadır.

3. Ebû Hüreyre'nin Rivayeti

Ebû Hüreyre'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hadis yazarken Resûlullah yanımıza geldi ve 'yazdığınız nedir?' diye sordu. Biz senden duyduğumuz hadisler şeklinde cevap verdik. Bunun üzerine Resûlullah: 'Allah'ın kitabından başka bir kitap mı istiyorsunuz? Sizden önceki milletleri Allah'ın kitabının yanında başka kitaplar da yazmaları saptırmıştır' buyurdu"¹⁷.

Sözü edilen rivayetin değişik tariklerinde Hz. Peygamber'in "Sadece Allah'ın kitabını yazın"¹⁸, "Hadisleri rivayet edin"¹⁹ buyurduğu ve Resûlullah'ın uyarısı üzerine sahâbenin yazdıklarını bir yerde toplayıp yak-tıkları²⁰ da söz konusu edilmektedir.

¹¹ Ebû Dâvûd, "İlim", 3; Hatîb, *Takyîd*, s. 35; İbn Abdülber, *Câmi'*, I, 76.

¹² Ebû Hüreyre, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Aişe, Ümmü Seleme, Zeyd b. Sâbit gibi sahâbilerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Asım el-Ahvel, Evzâî, İbn Cüreyc gibi âlimler rivayette bulunmuştur. Ebû Zür'a er-Râzî, Ya'kub b. Süfyân el-Fesevî, Dârekutnî, İbn Hibbân el-Büstî gibi münekkitler onun güvenilir olduğunu söylemişlerdir. Ancak rivayetlerinin çoğunun mürsel olması, görüşmediği kimselerden rivayette bulunması ile tenkit edilmiştir. bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 359; İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 179.

¹³ İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 179.

¹⁴ Elbânî, *Daifü Süneni Ebî Dâvûd*, s. 362-363.

¹⁵ A'zamî, *Dirâsât*, I, 78.

¹⁶ Muallimî, *el-Envârü'l-kâşife*, s. 43.

¹⁷ *Müsned*, III, 12; Hatîb, *Takyîd*, s. 33-35.

¹⁸ *Müsned*, III, 12.

¹⁹ *Müsned*, III, 13; Hatîb, *Takyîd*, s. 33-35.

²⁰ *Müsned*, III, 12; Hatîb, *Takyîd*, s. 34.

Bu rivayetin tariklerinin hepsinde Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem²¹ (ö. 182/798) yer almaktadır ve başta Ali b. Medîni, ve Yahyâ b. Maîn olmak üzere hadis münekkitleri onun metrûk bir râvi olduğunu açıklamışlardır²². Zehebî ise sözü edilen rivayetin münker olduğunu ifade etmiştir²³. Verilen bu bilgiler söz konusu rivayetin delil olarak kullanılacak seviyede bulunmadığını göstermektedir.

4. Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer'in Rivayeti

Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre Resûlullah minbere çıkararak: "Yazdığınızı duyduğum kitaplar nedir? Allah'ın kitabından başka bir kitap mı istiyorsunuz? Kitabının terkedilişi sebebiyle Allah'ın bir gece ansızın ezberinizdeki ve yazılı olan âyetlerini yok etmesi yakındır..." buyurdu.²⁴

Yahyâ b. Maîn, Amr b. Ali el-Fellâs, Buhârî, Ebû Hâtim er-Râzî ve Nesâî gibi münekkitler söz konusu rivayetin râvilerinden İsa b. Meymûn el-Vâsıtî'nin²⁵ metrûk²⁶, Ebû Hâtim İbn Hibbân ise onun rivayetlerinin tamamının uydurma olduğunu²⁷ açıklamışlardır. Ayrıca Taberânî de bu rivayeti Zeyd b. Eslem'den İsa b. Meymûn el-Vâsıtî'nin dışında hiçbir kimsenin nakletmediğini, dolayısıyla onun teferrüd ettiğini açıklamıştır²⁸. Görüldüğü gibi bu rivayet de konuyla ilgili delil olabilecek seviyede değildir.

²¹ Abdurrahman b. Zeyd, babası Zeyd b. Eslem, Safvan b. Süleym, İbnü'l-Münkedir, Seleme b. Dinar gibi âlimlerden rivayet etmiştir. Kendisinden de Veki b. Cerrah, Süfyân b. Uyeyne, Velid b. Müslim, Mâlik b. Miğvel, Abdürrezzak b. Hemmâm gibi âlimler rivayette bulunmuştur. Münekkitlerin çoğuna göre Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem metrûk râvilerdendir. bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, V, 233-234; Zehebî, *Mizân*, II, 564-566; İbn Hacer, *Tehzib*, VI, 171-172.

²² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, V, 233-234; Zehebî, *Mizân*, II, 564-565.
²³ Zehebî, *Mizân*, II, 565.

²⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VIII, 254-255; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I, 150.

²⁵ İbn Telidân diye de tanınan İsa b. Meymûn el-Vâsıtî el-Kureşî el-Medenî, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Nâfi, Hişam b. Urve, Yezid b. Zekvân gibi âlimlerden rivayet etmiştir. Kendisinden de Âdem b. Ebî İyas, Hammad b. Seleme, Fadl b. Dükeyn, Vekf' b. Cerrah, Yezid b. Harun gibi âlimler rivayette bulunmuştur. Münekkitlerin çoğuna göre metrûk râvilerdendir. Rivayetleri Tirmizî ve İbn Mâce'de yer almıştır. bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VI, 287; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXIII, 48-52; Zehebî, *Mizân*, III, 325-326; Bündârî, *Mevsûatü ricâli'l-kütübi't-tis'a*, III, 223.

²⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VI, 287; Zehebî, *Mizân*, III, 326.

²⁷ Zehebî, *Mizân*, III, 326.

²⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VIII, 255.

5. Ebû Saîd el-Hudrî'nin Rivayeti

Ebû Saîd el-Hudrî'nin Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasını yasakladığı ifade eden iki rivayeti bulunmaktadır.

1. Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: "Hadis yazmak için Resûlullah'tan izin istedik, o izin vermekten çekindi!"²⁹.

Hadis Dârimî ve Tirmizî ile Hatîb el-Bağdâdî'nin bir rivayetinde izin istedik, Hatîb el-Bağdâdî'nin diğer iki rivayetinde ise izin istedim³⁰ şeklindedir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin naklettiği rivayetlerin üçünün de, yukarıda metruk olduğu hususunda münekkitlerin ittifak ettikleri açıklanan Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem kanalıyla gelmesi sebebiyle delil olarak kullanılması mümkün görünmemektedir.

Dârimî ve Tirmizî'nin rivayetlerinin ise senedinde yer alan Süfyân b. Uyeyne'nin müdellis olması sebebiyle sahih olamayacağı iddia edilmiştir³¹. Ancak müdellis râvilerin semâa delâlet eden *سمع* ve *حدثنا* gibi lafızlarla yaptıkları rivayetlerin sahih kabul edileceği muhaddislerin çoğunluğunca benimsenmiş bir görüştür³². Süfyân b. Uyeyne'nin Tirmizî'deki rivayetinde tedlise de delalet eden *عن* lafzını zikretmiş olmasına rağmen Dârimî'nin kaydında *حدثنا* sîgasını kullandığının tesbit edilmiş olması onun söz konusu rivayette tedlis yapmadığını göstermektedir. Verilen bilgiler hadisin sıhhatine engel olacak bir sebebin bulunmadığına delâlet etmektedir. Nitekim Nâsirüddin el-Elbânî de sözü edilen rivayeti Tirmizî'nin sahih hadisleri arasında zikretmektedir³³. Mustafa el-A'zamî³⁴ ve Sıddîk Abdülazîm Ebü'l-Hasan³⁵ gibi araştırmacılar söz konusu hadisin zayıf olduğunu söylemişlerdir. Bu hüküm Hatîb el-Bağdâdî'nin rivayetleri için doğru olsa bile Dârimî ve Tirmizî'nin rivayetleri hakkında geçerli kabul edilemez.

2. Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Benden, Kur'an'dan başka hiçbir şey yazmayınız. Şayet Kur'an'dan başka bir şey yazmış kimse varsa, onu imha etsin. Ancak, benden rivayet edebilirsiniz; bunda hiçbir beis yoktur. Bir de, her kim

²⁹ Dârimî, "Mukaddime", 42; Tirmizî, "İlim", 11; Hatîb, *Takyîd*, s. 33.

³⁰ Hatîb, *Takyîd*, s. 32-33.

³¹ Celâlî, *Tedvînü's-sünne*, s. 295-296.

³² Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu*, s. 168.

³³ Elbânî, *Sabîhu Süneni't-Tirmizî*, II, 340.

³⁴ A'zamî, *Dirâsât*, I, 76-77.

³⁵ Sıddîk Abdülazîm, *Dirâsât*, s. 104-105.

bile bile bana isnad ederek yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın!³⁶

Hadis değişik kaynaklarda ۱۱ istisna edatı yerine غير veya سوى gibi mânâyı etkilemeyecek farklı lafızlarla rivayet edilmektedir. Bütün tariklerinde hadis güvenilir râvilerden Hemmâm b. Yahyâ'nın³⁷ (ö. 164/780) Zeyd b. Eslem'den³⁸ (ö. 136/753) rivayeti olarak nakledilmektedir. Ancak Hişam b. Sa'd'ın Zeyd b. Eslem'den rivayeti şeklinde de bir tarik vardır. Bu rivayetin senedine bakılınca Hişam b. Sa'd'dan Mûsâ b. İsmail ile Yezîd b. Harûn'un naklettikleri görülmektedir. Halbuki bu iki şahıs da Hişam'ın râvileri olarak bilinmemektedirler³⁹. Ayrıca söz konusu her iki râvi de Hemmâm b. Yahyâ'nın râvileri arasında yer almaktadır⁴⁰. Mesele dikkatlice incelendiğinde problemin Dârimî'nin *es-Sünen*'i ile İbn Abdilber'ın *Câmiu beyâni'l-ilm ve fazlîb* adlı eserlerinde Hemmâm yerine yanlışlıkla Hişam yazılmasından kaynaklandığı anlaşılacaktır.

Hatîb el-Bağdâdî Hemmâm b. Yahyâ'nın bu hadisi Zeyd b. Eslem'den merfû olarak rivayette tek kaldığını, fakat Süfyân es-Sevrî'nin Hemmâm'a mütâbaat ettiğini kaydetmektedir. Ancak mütâbaat olarak nakledilen hadisin Hatîb el-Bağdâdî'nin⁴¹ aldığı rivayetinin senedinde Nadr b. Tâhir'in⁴², İbn Adî'nin naklettiğinde⁴³ ise Hârice b. Mus'ab es-Serahsî'nin⁴⁴ yer alması ve bu iki râvinin de metrûk olmaları sebebiyle son derece zayıf sayıldıklarına burada işaret edilmelidir. Hatîb el-Bağdâdî ayrıca söz konusu hadisin Ebû Saîd

³⁶ *Müsned*, III, 12, 21, 39, 56; Dârimî, "Mukaddime", 42; Müslim, "Zühd", 72; Hatîb, *Takyîd*, s. 29-32; İbn Abdilber, *Câmi*, I, 76; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 132.

³⁷ Hemmâm b. Yahyâ el-Avzî, Hasan-ı Basrî, Hüseyin el-Muallim, Zeyd b. Eslem, Süfyan b. Uyeyne gibi âlimlerden rivayet etmiştir. Kendisinden de İsmâil b. Uleyye, Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübârek, Abdurrahman b. Mehdî, Tayâlisî gibi âlimler rivayette bulunmuştur. Münekkitletin güvenilir olduğunu ifade ettikleri Hemmâm'ın rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IX, 107-109; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 302-310; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 67-70; Bündârî, *Mevsuatü ricâli'l-kütübi't-tis'a*, IV, 147..

³⁸ Tâbiünden olan Zeyd b. Eslem el-Kureşî el-Adevî, babası Eslem, Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Ömer gibi sahâbilerden rivayet etmiştir. Kendisinden de Eyyüb es-Sahiyânî, Süfyan eş-Sevrî, Süfyan b. Uyeyne, İbn Cüreyc, Mâlik b. Enes gibi âlimler rivayette bulunmuştur. Münekkitletin güvenilir olduğunu ifade ettikleri Zeyd'in rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, III, 555; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 12-18; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 395-397; Bündârî, *Mevsuatü ricâli'l-kütübi't-tis'a*, I, 545.

³⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 205-206; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 39-40.

⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 304; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 68.

⁴¹ Hatîb, *Takyîd*, s. 32.

⁴² Nadr b. Tâhir'in yalancı râvilerden olduğuna dair bk. Zehebî, *Mizân*, IV, 258-259.

⁴³ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 1771.

⁴⁴ Hârice b. Mus'ab es-Serahsî'nin metrûk râvilerden olduğuna dair bk. Zehebî, *Mizân*, I, 625.

el-Hudrî'den mevkuf rivayetinin sahih olduğunun söylendiğine de işaret etmektedir.

Sözü edilen hadisin merfû veya mevkuf olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kaynaklarda Buhârî⁴⁵, Ebû Dâvûd⁴⁶ gibi bazı âlimlerin söz konusu rivayetini mevkuf olduğu görüşünü benimsedikleri zikredilmekte, İbn Hacer el-Askalânî de bu kanaatin doğruluğunu tasdik etmektedir⁴⁷. Emîr es-San'ânî⁴⁸, Ahmed Muhammed Şâkir⁴⁹, Rifat Fevzi Abdülmuttalib⁵⁰ ve Ebû Şehbe⁵¹ gibi daha sonraki bazı âlimler ise sözü edilen rivayetini merfû olduğunu söylemektedirler.

Hâkim en-Nîsâbü'rî Müslim'in *el-Câmiu's-sabîh*'inde yer alan söz konusu hadisin *Sabîhayn*'da bulunmadığını bir tesbit olarak söylemekle birlikte bu rivayeti *el-Müstedrek*'inde kaydetmek suretiyle Buhârî ve Müslim'in şartlarını taşıdığını ifade etmiş, bu hususta Zehebî de ona katılmıştır⁵². Yukarıda da ifade edildiği gibi Emîr es-San'ânî (ö. 1182/1768), Ahmed Muhammed Şâkir (ö. 1388/1958), Rifat Fevzi Abdülmuttalib, Ebû Şehbe gibi âlimler bu hadisin merfû olarak sahih olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Tesbitlerimizde göre de hadisin sıhhatine engel olacak bir durum söz konusu değildir.

6. Hadislerin Yazılmasını Yasaklayan Rivayetlerin Uydurma Olduğu İddiası

Müsteşriklerden Ignaz Goldziher ile çağdaş Şîî araştırmacılardan Ali eş-Şehristânî ve Muhammed Rıza el-Hüseynî el-Celâlî hadislerin yazılmasını yasaklayan rivayetlerin farklı amaçlarla sonradan ortaya çıkarıldığını iddia etmektedirler.

Hadis olarak kitaplarda rivayet edilen haberlerin peygamberle ilgisi bulunmadığı, bu tür rivayetlerin İslâm'ın birkaç asır devam eden oluşum süreci içinde bu topluluğa katılan siyasî, içtimaî, iktisadî birçok faktörün etkisiyle oluşturulduğunu ileri süren⁵³ Ignaz Goldziher, hadislerin yazılmasıyla ilgili rivayetleri de ehl-i re'y ve ehl-i hadîs ekollerinin peygambere söylettirdiklerini iddia etmektedir. Böylece ehl-i hadîs, hadislerin güvenilirliğini ve onlarla amel edilmesinin gerekliliğini savunmak amacıyla hadislerin yazıldığını, ehl-i

⁴⁵ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, I, 251; Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, X, 82.

⁴⁶ Mizzî, *Tuhfetü'l-eşraf*, III, 408; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 132.

⁴⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, I, 251.

⁴⁸ Emîr es-San'ânî, *Tavzih*, II, 353.

⁴⁹ Ahmed M. Şâkir, *el-Bâisü'l-basîs*, s. 132.

⁵⁰ Rifat Fevzi, *Tevsîku's-sünne*, s. 45.

⁵¹ Ebû Şehbe, *el-Vasît*, s. 57.

⁵² Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 127.

⁵³ Taşşin Görgün, "Ignaz Goldziher", *DİA*, XIV, 108-109.

re'y ise hadislerin güvenilirliğini ve onlarla ihticacı inkâr edebilmek için hadislerin yazılmasının yasaklandığını savunuyorlardı⁵⁴.

Hadislerin güvenilirliği hususunda şüphe uyandırmak amacıyla⁵⁵ ileri sürülen bu iddianın delilsiz olduğunu Yûsuf el-İş, sözü edilen her iki gruptan da karşı görüşü savunanların varlığını tesbit etmek suretiyle ortaya koymuştur⁵⁶.

Çağdaş Şii araştırmacılarından Ali eş-Şehristânî ile Muhammed Rıza el-Hüseynî el-Celâlî ise hadis yazmanın Hz. Peygamber hayatta iken onun emriyle başladığını ve Resûlullah tarafından hiçbir zaman yasaklanmadığını iddia etmektedirler. Onlara göre hadislerin yazılması, Hz. Ali'nin fazileti ve imametini gizlemek, böylece siyasî konumlarını güçlendirmek amacıyla Ebû Bekir ve Ömer tarafından yasaklanmıştır⁵⁷. Celâlî yazma yasağının Ehl-i beyt'e yönelik ve siyasî amaçlı olduğunu ifade ettikten sonra Hz. Ali'nin halifelğine delil olan Gadîr-i Hum rivayetini örnek olarak zikretmektedir⁵⁸.

Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasını yasakladığına dair sahih rivayetlerin bulunduğu yukarıda işaret edilmişti. Ayrıca hadislerin yazılmasının özellikle Ehl-i beyt'le ilgili olarak yasaklandığı görüşü doğru değildir. Nitekim gerek Ehl-i beyt'in⁵⁹ gerekse Hz. Ali'nin⁶⁰ fazileti hakkında hadis kaynaklarında pek çok rivayet bulunduğu gibi bu konuda müstakil eserlerin telif edildiği de bilinmektedir. İsmail b. Ali es-Semman'ın (ö. 443/1051) *el-Muvâfaka beyne ehli'l-beyt ve's-sahâbe*⁶¹ ve Makrîzî'nin (ö. 845/1442) *Fazlû âli'l-beyt* isimli eserleri ehl-i beytin, İmam Nesâî'nin (ö. 303/915) *Kitâbü'l-Hasâis fî fazli Âli b. Ebî Tâlib* (Kahire 1308) adlı eseri ise Hz. Ali'nin fazileti ile ilgili müstakil eserlerden bir kaçıdır.⁶² Celâlî'nin hadislerin yazılmasının yasaklanması ile özellikle Gadîr-i Hum hadisi gibi Hz. Ali'nin halifelğini ifade eden hadislerin yaygınlaşması önlenmiş, gizlenmesi sağlanmıştır şeklindeki görüşü de isabetli değildir. Zira sözü edilen hadisin sahih rivayetlerinde Hz. Peygamber hilâfet söz konusu olmaksızın ashabını vefatını müteakip Allah'ın kitabına sarılmaya ve Ehl-i beyt'ine sahip çıkmaya teşvik etmiş-

⁵⁴ Goldziher, *Muslim Studies*, I, 184-185.

⁵⁵ Subhi Sâlih, *Hadis İlimleri*, s. 25.

⁵⁶ Hatîb, *Takeyîd* (neşredenin girişi), s. 21-22; Subhi Sâlih, *Hadis İlimleri*, s. 27; A'zamî, *Dirâsât*, I, 82-83; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 11-12.

⁵⁷ Şehristânî, *Men'ü tedvîni'l-hadis*, s. 57, 185, 365; Celâlî, *Tedvîni's-sünne*, s. 257, 314-315, 412-415, 478-479.

⁵⁸ Celâlî, *a.g.e.*, s. 479.

⁵⁹ *Müsned*, IV, 366-367; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 36.

⁶⁰ İbn Mâce, "Mukaddime", 11.

⁶¹ Bk. *Keşfü'z-zunun*, II, 1869.

⁶² Hz. Ali'nin fazileti ile ilgili rivayetleri bir araya toplayan sünni ve şii müellifler için bk. Sezgin, *GAS*, II, 278-279

tir⁶³. Şîh kaynaklarında yer alan⁶⁴ ve Hz. Ali'nin Resûlullah'tan sonra halife olacağını ifade eden rivayetler ise uydurma kabul edilmiştir⁶⁵. Nitekim böyle bir iddia Hz. Aişe'ye söylendiği zaman "Tuhaf şey, Resûlullah Ali'ye ne zaman vasiyet etmiş?"⁶⁶ diyerek menfî kanaatini belirtmiştir⁶⁷. Ayrıca bizzat Hz. Peygamber'den aldığı belirttiği⁶⁸ sahifesinde Hz. Ali, Kur'ân-ı Kerîm ve bu sahifenin dışında Resûlullah'tan özel talimat almadığını ısrarla ifade etmiştir⁶⁹.

Ehl-i beyt'le ilgili rivayetlerin hadis kaynaklarında yer alması bu konudaki rivayetlerin gizlenmediğini ancak Hz. Ali'nin halifeliği hususundaki rivayetlerin sahih olmadığının tesbit edildiğini göstermektedir. Bu sebeple Şîh araştırmacıların söz konusu iddialarını ilmî kabul etmek mümkün görünmemektedir.

7. Değerlendirme

Hadislerin yazılmasını yasaklayan rivayetlerden Ebû Saîd el-Hudrî'nin naklettikleri hariç diğerleri delil olacak seviyede değildir. Bunlardan bir kısmı isnadı, Ebû Hüreyre rivayeti ise hem sened hem metni açısından tenkit edilerek delil olamayacakları tesbit edilmiştir. Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen hadislerden birisinin merfû veya mevkuf olduğunda ihtilâf edilmişse de, her ikisinin de merfû olduğu ve delil olmalarını engelleyici bir durumun bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu konudaki rivayetlerin uydurma olduğu iddiaları ise art niyet ve taassup sebebiyle ilmî olmaktan uzaktır.

B, Hadislerin Yazılmasına İzin Verildiğini İfade Eden Rivayetler

Hadislerin yazılmasına izin verildiğini ifade eden rivayetleri, Hz. Peygamber'in bizzat yazdırması, hadisleri yazmak isteyenlere izin vermesi ve Resûlullah'ın sağlığında ve vefatından sonra sahâbîlerin hadis yazmaları olmak üzere üç ayrı başlık altında incelemek mümkündür. Burada konuyla ilgili rivayetlere geçmeden önce amacımızın bütün rivayetleri bir araya getirmek olmadığına, bunlardan bir kısmını ele alıp diğerlerine işaret etmekle yetinileceğine işaret etmeliyiz.

⁶³ *Müsned*, IV, 366-367; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 36.

⁶⁴ Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şîa*, I, 290.

⁶⁵ Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 432-433.

⁶⁶ Buhârî, "Vasiyyet", 1, "Megâzî", 83; Müslim, "Vasiyyet", 19.

⁶⁷ Hz. Ali'nin halife olacağına dair rivayetlerin tenkit ve değerlendirmesi için bk. M. Yaşar Kandemir, "Ali", *DİA*, II, 377; Ethem Ruhi Fiğlalı, "Gadır-i Hum", *DİA*, XIII, 278-280.

⁶⁸ Rıfat Fevzi, *Sahîfetü Ali*, s. 16, 41.

⁶⁹ Müslim, "Edâhî", 43-45.

1. Hz. Peygamber'in Hadislerini Bizzat Yazdığını İlişkin Rivayetler

Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasına izin verdiği dair en önemli delillerden biri değişik vesilelerle bizzat kendisinin hadislerini yazdırmasıdır. Nitekim Resûlullah Bizans İmparatoru Herakleios, Mısır Hükümdarı Mukavkıs, Habeş Kralı Necâşî, İran Kısrası, Bahreyn Meliki Münzir b. Sâvâ el-Abdî, Gassân Emiri Hâris b. Ebû Şemre, Uman melikleri Ceyfer b. Cülendî ile kardeşi Abd b. Cülendî, Gassân Meliki Cebele b. Eyhem, Dûmatü'l-Cendel Meliki Uheydir b. Abdülmelik, Himyer Meliki Hâris b. Abdükülâl, Yemâme Emiri Hevze b. Ali el-Hanefî gibi devlet başkanı ve yöneticilerle resmî yazışma yapmış, Amr b. Hazm el-Ensârî (ö. 53/673), Muâz b. Cebel (ö. 98/639) gibi valilerine emirlerini yazılı olarak bildirmiş, Abdullah b. Cahş, Hâlid b. Velîd gibi komutanlarına talimatnâmeler yazdırmış, Cüheyne, Has'am, Hades, Benî Züheyr b. Ukeyş, Hemdân heyeti gibi kabile ve heyetleri İslâm'a davet etmiş veya İslâm'ın temel prensiplerini yazılı olarak iletmiş, Hayber yahudileri ve Necran Hıristiyanlarıyla yazışmalar yapmış, Sürâka b. Mâlik el-Müddicî'ye (ö. 24/645) emannâme vermiş, Müseylimetülkezzâb'a cevap yazdırmış, Hudeybiye Antlaşması ile Medine anayasasını kaleme aldırmıştır.

Hz. Peygamber'in değişik vesilelerle kaleme aldıracağı azamsanmayacak miktardaki yazılı metin İslâm tarihi ve hadis kitaplarının ilgili bölümleriyle bu konuya ayrılmış müstakil eserlerde yer almaktadır. Burada konuyla ilgili eserlerin zikredilmesiyle yetinilecektir.

Tesbitlerimize göre Hz. Peygamber'in antlaşma ve mektuplarıyla ilgili ilk eser Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâinî'ye (ö. 215/830) aittir. Eserin günümüze ulaştığı bilinmemekle birlikte İbn Hacer el-Askalânî *el-İsâbe*'sinde ondan istifade etmiştir⁷⁰. Ebû Ca'fer Muhammed b. İbrahim ed-Deybûlî es-Sindî'nin (ö. ?) konuyla ilgili cüz'ü İbn Tolûn'un *İ'lâmü's-sâilîn* ile birlikte yayımlanmıştır. Muhammed b. Tolûn ed-Dımaşkî'nin (ö. 953/1546) *İ'lâmü's-sâilîn an kütübi seyyidi'l-mürselîn* isimli eserinin üç ayrı baskısı bulunmaktadır⁷¹. Hz. Peygamber'in kâtipleri, elçileri ve yazışmalarını konu edinen Ebû Abdullah b. Hudeyde el-Ensârî'nin (ö. 783/1381) *el-Misbâhu'l-mudî fi kütübi'n-nebiyyi'l-ümmî ve rusulihî ilâ meliki'l-arz min Arabiyyîn ve Acemî* adlı eseri 1985'te Beyrut'ta yayımlanmıştır. Ayrıca bu konuda Muhammed Hamidullah'ın *Mecmûatü'l-vesâiki's-siyâsiyye li'l-ahdi'n-nebevi ve'l-hilâfeti'r-râşide* (Beyrut 1403/1983), Muhtâr el-Vekîl'in *Süferâü'n-nebî aleyhisselâm ve kütübühû ve resâilüh* (Kahire 1398) ve Ali b.

⁷⁰ Muhammed Abdüşşehîd en-Nu'mânî, *Tabkîku ba'zi'l-vesâiki's-siyâsiyye*, s. 69-70.

⁷¹ Şam 1348; Beyrut 1969, 1403/1983.

Cüsyen'alf el-Ahmedî'nin *Mekâtibü'r-resûl* (Beyrut, ts.) isimli eserlerini de müstakil çalışmalar olarak saymak mümkündür.

Hız. Peygamber'den intikal eden bu yazılı metinlerin dışında onun hadislerini sahâbeye bizzat yazdırmak istediğini veya yazdırdığını ifade eden başka rivayetler de bulunmaktadır. Nitekim Ebû Râşid el-Hıbrânî Abdullah b. Amr b. Âs'tan Resûlullah'tan işittiği hadisleri rivayet etmesini istediğinde o, bir metin çıkararak: "Bu Resûlullah'ın bana yazdırdığı sahifedir" demek suretiyle söz konusu sahifedeki hadisleri bizzat Hız. Peygamber'in yazdırdığını açıklamıştır⁷². Hız. Peygamber'in eşi Ümmü Seleme'nin anlattığına göre, Resûlullah (s.a.) bir deri parçası isteyerek ön ve arka yüzü doluncaya kadar Ali b. Ebî Tâlib'e hadis yazdırdı⁷³. Bunun dışında Hız. Peygamber'in son hastalığında ümmetinin dalâlete düşmesini engelleyecek bir vasiyyetnâme yazdırmayı istemesi de⁷⁴ sahih rivayetler arasında yer almaktadır⁷⁵.

Yukarıda verilen bilgiler Hız. Peygamber'in değişik vesilelerle bizzat hadis yazdırmak istediğini ve bunu gerçekleştirdiğini göstermektedir.

2. Hız. Peygamber'in Hadislerini Yazmak İsteyenlere İzin Verdiğini Gösteren Rivayetler

Hadislerinin yazılmasına izin vermesini talep eden sahâbîlere Hız. Peygamber'in müsaade ettiğini ve huzurunda hadislerin yazılmasına engel olmadığını ifade eden rivayetler de Resûlullah'ın bu husustaki müsamahakâr tavırının delillerini teşkil etmektedir.

a. Abdullah b. Amr'ın Hadisleri Yazma İzni Alması İle İlgili Rivayet

Abdullah b. Amr'ın Resûlullah'tan (s.a.) duyduğu her şeyi ezberlemek amacıyla yazdığı, bazı sahâbîlerin ise duyduğu her sözü kaydetmesine "Resûlullah da bir insandır, bazan neşeli, bazan da öfkeli hali olur" diyerek karşı çıkmaları üzerine bu durumu Hız. Peygamber'e arzettiği ve Resûlullah'ın "Yazmaya devam et" şeklinde Abdullah'a izin verdiği, Abdullah'ın "Neşeli ve öfkeli olduğunuz hallerde söylediklerinizin hepsini yazayım mı?" diye tekrar sorması üzerine de Resûlullah'ın "Evet, rıza ve gazab halinde söylediklerimi de yaz" dedikten sonra, eliyle mübarek ağızlarına

⁷² *Müsned*, II, 196.

⁷³ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, s. 601; Sem'ânî, *Edebü'l-ımlâ*, s. 12.

⁷⁴ *Müsned*, I, 324-325, 336; Buhârî, "İlim", 39, "Merda", 17, "İtisâm", 26; Müslim, "Vasiyyet", 20.

⁷⁵ "Kırtas" hadisesi diye de bilinen söz konusu olayla ilgili hadisin farklı isnadları ve değerlendirmesi için bk. Ateş, *Ehl-i Sünnet ve Şia'nın Delil Olarak Kullandığı Bazı Hadisler*, s. 141-152; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I, 108-111.

işaret ederek: “Çünkü buradan yalnız hak sözü çıkar” buyurdıkları rivayet edilmektedir⁷⁶.

Tesbitlerimize göre söz konusu hadis dört tarikten rivayet edilmiştir:

a. Yezîd b. Hârûn-Muhammed b. İshak-Amr b. Şuayb-babası-dedesi-Abdullah b. Amr,

b. Muhammed b. Yezîd el-Vâsîtî-Muhammed b. İshak-Amr b. Şuayb-babası-dedesi-Abdullah b. Amr,

c. Yahyâ b. Saîd el-Kattân-Ubeydullah b. Ahnes-Velîd b. Abdullah-Yûsuf b. Mâhek-Abdullah b. Amr,

d. Zeyd b. Habbâb-Leys b. Sa'd el-Mısrî-Hâlid b. Yezîd-Abdülvâhid b. Kays-Abdullah b. Amr.

Görüldüğü üzere ilk iki tarikte hadis Amr b. Şuayb, babası ve dedesi vasıtasıyla Abdullah b. Amr'dan nakledilmektedir. Amr b. Şuayb'ın babası ve dedesi vasıtasıyla yaptığı nakiller, rivayetlerin kendisine yazılı olarak intikal etmesi yani bizzat işiterek almaması sebebiyle⁷⁷ tenkit edilmiş, ayrıca münekkit muhaddisler onun güvenilirliği hususunda ihtilâf etmişlerdir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi münekkitler onun rivayetlerinin son derece zayıf olduğunu, Ahmed b. Hanbel gibi bazı âlimler sadece itibar için yazılabilecek seviyede bulunduğunu söylerken Buhârî de İbn Şuayb'dan babası ve dedesi vasıtasıyla gelen rivayetlerin Ali b. Medîni ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimler tarafından kabul edildiğini ifade etmiştir⁷⁸. Zehebî Amr'ın hadislerini hasen, İbn Hacer el-Askânî ise kendisini sadûk olarak değerlendirmektedir⁷⁹.

Hadis münekkitleri üçüncü isnâdın râvilerinden Yahyâ b. Saîd el-Kattân⁸⁰, Ubeydullah b. Ahnes⁸¹ ve Yûsuf b. Mâhek'in⁸² güvenilir olduğunu söylemişlerdir. Aynı senedde yer alan Velîd b. Abdullah b. Ebî Muğîs el-Abderî⁸³ hakkında ise râvileri tenkit hususunda çok ağır şartlar ileri sürmekle

⁷⁶ *Müsned*, II, 162, 192, 207, 215; Dârimî, “Mukaddime”, 43; Ebû Dâvûd, “İlim”, 3; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 104-106; Hatîb, *Takyîd*, s. 77-81; İbn Abdülber, *Câmi'*, I, 85.

⁷⁷ Tirmizî, “Salât”, 240.

⁷⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 342-343.

⁷⁹ Amr b. Şuayb'ın ve rivayetlerinin güvenilirliği hakkında bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 342-343; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, V, 238-239; Zehebî, *Mizân*, III, 263-269; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 48-55; Abdülganî Abdülhâlik, *Hucciyyetu's-sünne*, s. 431-434; Seviyyân, *Sahâifü's-sahâbe*, s. 72-92; M. Yaşar Kandemir, “Amr b. Şuayb”, *DİA*, III, 92.

⁸⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IX, 150-151..

⁸¹ İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, V, 307; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 2.

⁸² İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, IX, 229.

⁸³ Hâkim en-Nîsâbü'rî söz konusu şahsın Müslim'in râvilerinden Velîd b. Ebî Velîd eş-Şâmî olduğunu söylemiş de (bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 106) bu doğru değildir. Zira Müs-

tanınan Yahyâ b. Maîn "sika" demek suretiyle onun da güvenilir olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴

Yahya b. Main, Ali b. Medîni, Ahmed b. Hanbel, İclî gibi münekkitler dördüncü isnâdın râvilerinden Leys b. Sa'd el-Mısri'nin⁸⁵ güvenilir olduğunu söylemişlerdir. Halid b. Yezîd el-Cumahî el-Mısri'yi⁸⁶ Ebû Hatim er-Râzî meçhul olarak nitelermişse de bununla "cehâletü'l-aynı kastettiği anlaşılacaktır.⁸⁷ Nitekim Ebû Zür'a, İclî, Fesevî gibi münekkitler onun güvenilir olduğunu açıklamışlardır. Yine bu senedde bulunan Zeyd b. Habbâb'ın Süfyân es-Sevrî'den yaptığı bir kısım rivayetlerinde hata ettiği tesbit edilmişse de⁸⁸ Ali b. Medîni, Yahya b. Maîn gibi münekkitler onun güvenilir olduğunu söylemişlerdir. Bu durum onun kusurunun güvenilirliğini etkileyecek seviyede olmadığını göstermektedir. Söz konusu isnâdın râvilerinden Abdülvâhid b. Kays'a gelince onun hakkında münekkitler farklı görüşler ileri sürmüştür. Nitekim Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ali b. Medîni, Ebû Hâtim er-Râzî onu şiddetli cerh lafzı kullanarak tenkit ederlerken Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a er-Râzî ve İclî onun sika olduğunu söylemişlerdir.⁸⁹

Dört ayrı isnadla nakledildiği tesbit edilen Abdullah b. Amr rivayetinin ilk iki tarihinin sıhhati Amr b. Şuayb'ın babası ve dedesi yoluyla gelmesi sebebiyle tartışılmış⁹⁰ ve farklı görüşler ileri sürülmüştür. Üçüncü isnadının güvenilirliğinde herhangi bir ihtilâf bulunmamaktadır. Dördüncü tarikte ise Abdullah b. Kays'ın güvenilirliği ihtilâflıdır.

Sonuç olarak sözü edilen hadisin sahih, hasen ve zayıf tariklerden rivayetlerinin bulunduğunu, bunların hepsi birlikte değerlendirildiğinde bu rivayetin delil olabilecek seviyeye ulaştığını söylemek mümkün görünmektedir. Nitekim Ahmed b. Hanbel söz konusu rivayetin birçok kimse tarafından nakledildiğini ve meşhur seviyesine ulaştığını⁹¹, Hâkim en-Nisâbüri *el-Müstedrek* adlı eserine almak suretiyle onun sahihliğini⁹², Zehebî hasen seviyesinde olduğunu⁹³, İbn Hacer el-Askalânî ise birbirini destekleyen birçok

lim'in râvisi olan Velîd b. Ebî Velîd eş-Şâmî değil el-Medenî'dir (bk. İbn Mecnûye, *Ricâli Sabîhi Müslim*, II, 301). Şu halde sözü edilen râvi Velîd b. Abdullah b. Ebû Muğis'tir.

⁸⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IX, 9; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 139.

⁸⁵ İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, IVII, 179-180; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 461-462.

⁸⁶ İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, III, 356.

⁸⁷ Ebû Hâtim er-Râzî'nin meçhul tabirini "cehâletü'l-ayn" anlamında kullandığına dair bk. Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, s. 66-68.

⁸⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, III, 561-562; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 402-404.

⁸⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VI, 23; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 439-440.

⁹⁰ Bu husustaki tartışmalar için bk. Abdülganî Abdülhalik, *Hucciyyetü's-sünne*, s. 431-438.

⁹¹ Hatîb, *Takyîd*, s. 79.

⁹² Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 104-106.

⁹³ Zehebî, *Mizân*, III, 268.

tarikinin bulunduğu⁹⁴ söylemek suretiyle sözü edilen rivayetin konuyla ilgili delil olabileceğini ifade etmişlerdir. Rivayet ettiği hadis sayısını bakımından en önde gelen Ebû Hüreyre'nin, kendisinden fazla hadis bilen yegâne sahâbînin Abdullah b. Amr olduğu gerçeğini onun hadisleri yazması sebebiyle açıklaması⁹⁵ da bu durumu teyit etmektedir. Abdullah b. Amr, *es-Sahîfetü's-sâdıka* adını verdiği bu mecmuada yer alan hadislerin kendisini hayata bağlayan şeylerin başında geldiğini söyler ve onu bir sandıkta muhafaza ederdi. Günümüze kadar müstakil olarak ulaştığı bilinmeyen *es-Sahîfetü's-sâdıka*'daki hadis sayısının 1000 civarında olduğuna dair rivayetler vardır. Bu eser daha sonra Abdullah'ın büyük torunu Amr b. Şuayb'a intikal etmiş ve onun tarafından rivayet edilmiştir. Eserin büyük bir bölümü, Amr b. Şuayb'ın rivayetiyle Ahmed b. Hanbel'in⁹⁶ *el-Müsned*'inde yer almıştır⁹⁷.

b. Ebû Şah⁹⁸ ile İlgili Rivayet

Sahâbeden Abdullah b. Abbas ve Ebû Hüreyre'den hemen hemen aynı lafızlarla rivayet edilen Ebû Şah'la ilgili hadisin Ebû Hüreyre rivayeti şöyledir:

Mekke'nin fethinin ertesi günü Huzâa kabilesi, kendi kabilelerinden öldürülen bir şahsa karşılık Leysoğulları'ndan birini öldürmüştü. Bu durum Hz. Peygamber'e haber verildi. Resûlullah hemen devesine binerek insanlara şöyle hitap etti: "Allah Fil ordusunun Mekke'ye girmesine engel olmuş fakat resûlü ile müminlerin Mekke'ye muzaffer olarak girmelerine müsaade etmiştir. Mekke'ye (fetih amacıyla) girmek benden önce kimseye helâl kılınmadığı gibi benden sonra da hiçbir kimseye helâl değildir. Allah sadece bana mahsus olmak üzere, gündüzün belirli bir saatinde Mekke'ye girmeye müsaade etmiştir. Şu anda o benim için de haram kılınmıştır. Mekke'nin dikenini kesilmez, ağacına balta vurulmaz, sahibini aramak amacının dışında yitiğine el sürülmez. Kimin bir yakını öldürülürse diyet veya kısas taleplerinden birini tercih etme hakkına sahiptir".

Yemenli bir şahıs (Ebû Şah) Resûlullah'a gelerek: "Yâ Resûlullah, bu konuşmayı benim için yazar mısınız?" talebinde bulundu. Hz. Peygamber de "Bunları onun için yazın" buyurdu. Bu sırada Kureyş kabilesinden biri "İzhir müstesna (değil mi) ya Resûlallah? Çünkü ızhır evlerimiz ve kabirle-

⁹⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 250.

⁹⁵ *Müsned*, II, 248-249, 403; Buhârî, "İlim", 39; Tirmizî, "İlim", 12, "Menakıb", 46.

⁹⁶ *Müsned*, II, 158-226.

⁹⁷ bk. M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Amr b. As", *DİA*, I, 85.

⁹⁸ Yemenli sahâbî olan Ebû Şah hakkında bk. Abdullah Aydınlı, "Ebû Şah", *DİA*, X, 232-233.

rimiz için lâzım olmaktadır” dedi. Bunun üzerine Resûlullah: “**Izhır müs-tesna⁹⁹** buyurdu⁹⁹.”

Farklı tariklerinde Velîd b. Müslim-Evzâi-Yahyâ b. Ebî Kesîr-Ebû Seleme b. Abdurrahman-Ebû Hüreyre'nin birlikte yer aldığı müşterek senedle nakledilen hadisin hemen bütün râvileri güvenilir olup, hadisin delil olmasını engelleyecek herhangi bir durum söz konusu değildir. Nitekim Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (ö. 290/903) hadislerin yazılabileceğini en iyi belirten vesikanın bu hadis olduğunu¹⁰⁰ ifade ederken İbnü's-Salâh sahih¹⁰¹, çağdaş müelliflerden Muhammed Rızâ el-Hüseynî el-Celâlî ise sahihliğinde görüş birliği bulunduğunu¹⁰² açıklamışlardır.

c. Hadislerini Yazmak İsteyenlere Hz. Peygamber'in İzin Verdiğini İfade Eden Diğer Rivayetler

Hz. Peygamber'in Abdullah b. Amr b. Âs ve Ebû Şah dışında hadislerini yazmak isteyen başkalarına da müsaade ettiğine ve huzurunda hadis yazanlara engel olmadığına dair rivayetler de bulunmaktadır. Nitekim Abdullah b. Amr'a İstanbul ve Roma şehirlerinden hangisinin önce fethedileceği sorulduğunda halkaları bulunan bir sandık getirterek içinden bir kitap çıkartıp şu açıklamayı yapar: “Biz Resûlullah'ın etrafında yazıyorduk. Derken ona İstanbul ve Roma şehirlerinden hangisinin önce fethedileceği soruldu. O, İstanbul'u kastederek önce Herakleios'un şehri diye cevap verdi¹⁰³. Abdullah b. Amr'ın bu açıklamasından kendisinin dışında da Hz. Peygamber'den hadis yazan sahâbîlerin bulunduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁴.”

İşittiği hadisleri ezberleyemediğini söyleyerek hâfızasından şikâyette bulunan sahâbîye “**Hâfızana elinle yardım et**”¹⁰⁵ demesi, bir başka sahâbînin senden duyduklarımızı yazalım mı? sorusuna “**Yazmanızda bir mahzur yoktur**”¹⁰⁶ şeklinde cevap vermesi, “**İlmi yazarak kaydedin**”¹⁰⁷ buyurması,

⁹⁹ Buhârî, “İlim”, 39, “Lukata”, 7; ayrıca bk. *Müsned*, II, 238; Müslim, “Hac”, 447; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 90, “Diyâr”, 4; Tirmizî, “İlim”, 12.

¹⁰⁰ *Müsned*, II, 238.

¹⁰¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 182.

¹⁰² Celâlî, *Tedvînü's-sünne*, s. 88.

¹⁰³ *Müsned*, II, 176; Dârimî, “Mukaddime”, 43; Hakîm, *el-Müstedrek*, IV, 508, 555.

¹⁰⁴ Hâkim en-Nisâbü'rî, Zehebî ve Elbânî söz konusu hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir. bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 508, 555; Zehebî, *Telhis*, IV, 508, 555 (*el-Müstedrek*'le birlikte); Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sabîha*, I, 7-8.

¹⁰⁵ Tirmizî, “İlim”, 12; Hatîb, *Takyîd*, s. 65.

¹⁰⁶ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, s. 369; Hatîb, *Takyîd*, s. 73.

¹⁰⁷ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, s. 365, 368; Hatîb, *Takyîd*, s. 69, 70; İbn Abdilber, *Câmi*, I, 73; Hakîm, *el-Müstedrek*, I, 106.

hadislerini yazmayı talep edenlere engel olmaması¹⁰⁸ Hz. Peygamber'in hadislerini yazmak isteyenlere izin verdiğini ifade eden rivayetlerdir.

Her ne kadar bu rivayetlerden bir kısmı tenkit edilmiş ise de konuyla ilgili rivayetlerin tamamı birlikte değerlendirildiğinde bunların sahih olanlar için takviye mahiyetinde kabul edilmesinde sakınca yoktur.

Ayrıca Reşîd Rızâ, hadislerin yazılmasıyla ilgili nehiy hadislerinin sahih, izin hadislerinin zayıf¹⁰⁹, İgnaz Goldziher ise daha önce de ifade edildiği üzere bu husustaki hadislerin uydurma¹¹⁰ olduğunu iddia etmişlerdir.

Hadislerin yazılmasına izin veren rivayetlerden hem zayıf hem de sahih olanların bulunduğu yukarıda işaret edilmiştir. Bu sebeple konuyla ilgili rivayetlerin tamamının zayıf olduğu iddiası ilmî değildir. İgnaz Goldziher'in iddiasının ise delilsiz olduğunu Yûsuf el-İş'in ispat ettiği daha önce ifade edilmiştir.

3. Hadis Yazan Sahâbilerin Varlığı

Gerek Resûlullah'ın (s.a.) sağlığında gerekse vefatından sonra bazı sahâbilerin hadisleri yazması veya yazdırması da Hz. Peygamber'in bu konuda müsamahakâr olduğunu ve yazılmaması konusunda katı bir prensip vaz etmediğini gösteren önemli bir başka delildir.

Abdullah b. Amr'ın *es-Sahîfetü's-sâdıka'sı*, Hz. Ali'nin¹¹¹ ve Amr b. Hazm'ın¹¹² (ö. 53/673) sahifeleri Hz. Peygamber'in sağlığında yazıldığı bilinen hadis metinleridir¹¹³.

Başta Ebû Hüreyre¹¹⁴ (ö. 58/678), Semüre b. Cündeb (ö. 60/679), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) olmak üzere azımsanmayacak sayıda sahâbî de Hz. Peygamber'in vefatından sonra hadis yazmış veya yazdırmıştır. Sahâbe tara-

¹⁰⁸ bk. Hatîb, *Takeyid*, s. 68, 69, 74, 76, 82.

¹⁰⁹ Reşîd Rızâ, "el-Kitâbe ve't-tedvîn fi'l-İslâm", *Mecelletü'l-Menâr*, sy. X, Kahire 1908, s. 765-766.

¹¹⁰ Goldziher, *Muslim Studies*, I, 184.

¹¹¹ Hz. Ali'nin söz konusu sahifesi Rifat Fevzi Abdülmuttalib tarafından Kahire'de neşredilmiştir (1406/1986).

¹¹² Amr b. Hazm'ın sözü edilen sahifesi hakkında geniş bilgi için bk. Seviyyân, *Sahâifü's-sahâbe*, s. 92-132.

¹¹³ Sözü edilen sahifelerin Hz. Peygamber'in sağlığında yazıldığına dair bk. Seviyyân, *a.g.e.*, s. 59-132.

¹¹⁴ Ebû Hüreyre'nin talebesi Hemmâm b. Münebbih'e yazdırdığı ve *es-Sahîfetü's-sabîha* diye tanınan mecmua Muhamed Hamidullah (Haydarâbâd 1955, 1956, 1961, 1967, 1979; Paris 1979), Rifat Fevzi Abdülmuttalib (Kahire 1406/1985) ve Ali Hasan Ali Abdülhamîd (Beyrut 1407) tarafından yayımlanmış, Türkçe, Fransızca ve Urduca'ya tercüme edilmiştir. bk. Kemal Sandıkçı, "Hemmâm b. Münebbih", *DİA*, XVII.

fundan yazılan hadis metinlerinin miktarı kesin olarak bilinmemektedir. Nabia Abbott, "Hadisler çok az kimse tarafından da olsa Peygamber'in sağlığında yazılıyordu"¹¹⁵ derken hadis yazarların çok sayıda olmadığını ifade etmektedir. Rif'at Fevzi Abdülmuttalib ise Hz. Peygamber zamanında yazılan hadis metinlerinin az olmadığı görüşündedir¹¹⁶. A'zamî'nin tesbitine göre elli iki sahâbînin hadis yazmış olması¹¹⁷, gerek hadis yazan sahâbe sayısının gerekse yazılı hadis metinlerinin az olmadığı görüşünü teyit etmektedir. Sahâbenin yazdığı veya yazdırdığı hadis metinlerini bütün yönleriyle incelemek bu araştırmanın sınırlarını aşacak boyuttur. Bu sebeple burada sadece konuyla ilgili çalışmalara işaret etmekle yetinilecektir. Muhammed Hamidullah *Muhtasar Hadis Târihi ve Sahîfe-i Hemmâm b. Münebbih*'te ashab devrinde hadisin umumi tedvinini ele almış ve hadis yazan on dört sahâbîyi zikretmiştir. Muhammed Mustafa el-A'zamî *Dirâsât fi'l-hadîsi'n-nebevî ve târihu tedvînih*¹¹⁸ adlı eserinin bir bölümünü (I, 92-142) hadis yazan veya yazdıran sahâbîlere ayırmıştır. Ahmed Abdurrahman es-Seviyyân ise *Sahâifü's-sahâbe ve tedvînü's-sünneti'n-nebeviyyeti'l-müşerrefe*¹¹⁹ isimli eserinde sahâbe tarafından yazılmış veya yazdırılmış toplam altı hadis metnini incelemektedir. Ayrıca Fuad Sezgin'in *Târihu't-türâsi'l-Arabî* isimli eseri de (I, 119-121) burada zikredilmelidir.

4. Değerlendirme

Hz. Peygamber'in hadislerini Kur'ân-ı Kerîm gibi yazdırıp tedvîn etmediği, bunun için talimat da vermediği bilinmektedir. Ancak bu durum Resûlullah'ın (s.a.) hiç hadis yazdırmadığı veya hadislerin yazılmasına müsaade etmediği anlamına gelmemektedir. Nitekim yukarıda zikredilen deliller hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde Resûlullah'ın bir kısım hadislerini bizzat yazdırdığı, bazı sahâbîlerin bu husustaki taleplerine olumlu cevap verdiği ve bu konuda müsamahakâr davrandığını ortaya koymaktadır. Konuyla ilgili rivayetlerin sahih olanlarının yanında bir kısım zayıfları da bulunmaktadır. Ancak bu husustaki delillerin çokluğu¹²⁰ hattâ bazı araştırmacılara göre hepsi birlikte değerlendirildiğinde mütevatir seviyesine ulaştığı söylenebilecek¹²¹ durumdaki rivayetler yazma yasağının genel olmadığı belirli sebeplerle ilgili bulunduğu hükmünü teyit eder mahiyettedir.

¹¹⁵ Abbott, *Early Development of Written Tradition*, s. 6-7.

¹¹⁶ Rif'at Fevzi, *Sahîfetü Ali b. Ebû Talib*, s. 44.

¹¹⁷ A'zamî, *Dirâsât*, I, 92-142.

¹¹⁸ Riyad 1401/1981.

¹¹⁹ 1410/1990.

¹²⁰ Kâdî İyaz, *el-İlmâ'*, s. 147.

¹²¹ İtr, *Menbec*, s. 40.

III. RİVAYETLER ARASINDAKİ ÇELİŞKİNİN GİDERİLMESİ

Yukarıda hadislerin yazılması ile ilgili yasaklayıcı ve izin verici rivayetlerin zayıf ve sahih olanlarının bulunduğu işaret edildi. Yazma yasağı getiren hadislerden Ebû Saîd el-Hudrî rivayetlerinin delil olacak seviyede güvenilir, izin konusundaki rivayetlerin ise ayrı ayrı değerlendirildiğinde çoğunun sahih bir kısmının ise zayıf olduğu ifade edildi. Bu durum hadislerin yazılması konusunda Hz. Peygamber'den her ikisi de makbul olan ancak mânâ itibarıyla görünüşte birbiriyle çelişen rivayetlerin bulunduğu anlamına gelmektedir.

Makbul hadisler arasında değişik sebeplere dayalı¹²² ihtilâf ve taarruzun varlığının tabii olduğu¹²³, sünnete ait metinleri doğru anlamak ve hadislerin azamisinden yararlanabilmek için¹²⁴ sözü edilen çelişkinin giderilmesi gerektiği hususunda İslâm âlimleri arasında görüş birliği bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in hadislerin yazılması hususundaki tutumunu doğru olarak tesbit etmek için konuyla ilgili hadisler arasındaki ihtilâfı gidermenin gerekliliği de şüphesizdir.

Bu amaçla İslâm âlimlerinin geliştirdikleri cem' ve telif, tercih, nesh metotlarından¹²⁵ konumuzla ilgili çoğunlukla nesh üzerinde durulduğu, ayrıca cem' ve telif yollarından biri kabul edilen haml¹²⁶ metodunun da kullanıldığı görülmektedir. İlk dönemlerden itibaren konuyla ilgili hadisler arasındaki ihtilâfı gidermek amacıyla söz konusu edilen başta nesh olmak üzere diğer çözüm yolları aşağıda ayrı başlıklar altında incelenecektir.

1. Nesh Görüşü

Hadislerin yazılması konusundaki yasaklayıcı ve izin veren rivayetlerin söyleniş tarihlerini kesin olarak tesbit etmek mümkün görünmemektedir. Ancak gerek İslâm'ın ilk günlerinde yazı bilenlerin azlığı ve buna bağlı olarak Kur'an'la karışma tehlikesi gerekse Ebû Şah ile ilgili rivayetin hicretin sekizinci yılında gerçekleşmiş olduğu vâkiası, ayrıca Hz. Peygamber'in vefatından çok kısa bir süre önce yazı malzemesi isteyerek bir şeyler yazdırmak

¹²² Hadisler arasındaki ihtilâfın sebepleri için bk. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar*, s. 109-148.

¹²³ Çakan, *a.g.e.*, s. 102-103.

¹²⁴ Çakan, *a.g.e.*, s. 167.

¹²⁵ Hadisler arasındaki ihtilâfı giderme metotları için bk. Çakan, *a.g.e.*, s. 169-240.

¹²⁶ Müteâriz hadislerin, farklı vürud şartlarını ortaya koyarak bağdaştırılması anlamına gelen ve hadisler arasındaki ihtilâfı gidermede kullanılan yollardan biri olan haml hakkında geniş bilgi için bk. Çakan, *a.g.e.*, s. 184-186.

istememesi hadislerin kaydedilmesine izin veren rivayetlerden en azından bir kısmının İslâm'ın sonraki yıllarına ait olduğunu göstermektedir. Yazma yasağından bahseden hadisi rivayet eden Ebû Saîd el-Hudrî'nin erken dönemlerde, izin hadisinin râvisi Ebû Hüreyre'nin daha sonra hicretin yedinci yılında ve sahâbe arasında hadis yazmasıyla tanınan Abdullah b. Amr'ın Mekk'e'nin fethinden önce müslüman olması da bu durumu teyit etmektedir. Bu tarihî bakış açısı bazı âlimlerin izin hadislerinin yasak hadisini neshettiği görüşünü benimsemelerine sebep olmuştur.

İbn Kuteybe (ö. 276/889), Râmhürmüzî (ö. 360/971), Hattâbî (ö. 388/998), Begavî (ö. 516/1122), Sem'ânî (ö. 562/1167), İbn Kayyim el-Cevziye (ö. 751/1850), İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), Ahmed Muhammed Şâkir (ö. 1388/1958), Muhammed Abdülazîz el-Hûlî, Ali Toksarı gibi âlimlere göre Hz. Peygamber bazı sebeplerle hadislerin yazılmasını geçici bir tedbir olarak yasaklamış, söz konusu sebeplerin ortadan kalkmasıyla da izin vermiştir. Başka bir ifadeyle bu âlimlere göre izin verildiğini bildiren hadisler yasaklayan rivayeti neshetmiştir¹²⁷. İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Mustafa es-Sibâî (ö. 1384/1964), Sâsî Sâlim el-Hac gibi âlimler bu hususta görüş birliği bulunduğunu söylemektedirler¹²⁸.

Bu kanaati benimseyen âlimler hadis yazma yasağının değişik sebeplerinin bulunduğunu ifade etmektedirler. Onlara göre İslâm'ın ilk yıllarında Hz. Peygamber, Arap yazısının gelişmemiş olması ve yazı bilenlerin hatasız yazamamaları, yazı malzemesinin yetersizliği, sahâbenin sahip olduğu hıfz melekесinin muhafazası, Kur'an'la hadisin karışmasını önlemek, himmetin bütünüyle Allah'ın kitabına yönelmesini temin etmek gibi sebeplerle hadislerin yazılmasını yasaklamıştır.

Resûlullah'ın hadisleri yazmayı yasaklamasının en önemli sebebi olarak Kur'an'la hadisin karışması ve Kur'an'ın ihmal edilmesi ihtimali üzerinde durulmuştur. Nitekim Hatîb el-Bağdâdî yazma yasağının sebebi ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: "İslâm'ın ilk devirlerinde hadislerin yazılması yasaktı; zira Kur'an ile diğer metinleri birbirinden ayırt edebilecek seviyede olanlar azdı. Araplar'ın çoğu henüz dini ileri seviyede anlayabilecek durum-

¹²⁷ İbn Kuteybe, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*, s. 365; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, s. 386; Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, IV, 170; Begavî, *Şerhu's-sünne*, I, 294; Sem'ânî, *Edebü'l-ımlâ*, s. 146; İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, III, 457; *Tehzibu Süneni Ebî Dâvûd*, V, 245; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 251; İbnü'd-Deyba, *Teysirü'l-vusûl*, III, 183; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisü'l-hâsîs*, s. 133; Hûlî, *Târihu fünûni'l-hadîs*, s. 269; ayrıca bk. Hamidullah, *Mubtasar Hadis Tarihi*, s. 76, 78, 79; Cerrahoğlu, "Tefsir ve Hadis Kitâbetine Karşı Peygamber ve Sahâbenin Durumu", *AÜİFD*, IX (1961), s. 45; Toksarı, *Delil Olma Yönünden Sünnet*, s. 42.

¹²⁸ İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XX, 322; Sibâî, *es-Sünne*, s. 64; Sâsî Sâlim, *ez-Zâhîretü'l-istişârakiyye*, s. 622.

da değil, bu seviyedeki kimselerle uzun süre birlikte de bulunmamışlardı. Bu durumda böylesi kimselerin sahifelerde yazılı hadisleri Kur'an'la karıştırıp Allah'ın kelâmı zannetmelerinden emin olunamazdı.¹²⁹ İsmail Cerrahoğlu ise bu konuda şu açıklamayı yapmaktadır: "Kitâbetten men meselesi zamanın kültürel durumuyla yakından ilgilidir. Konuyla ilgili rivayetler birbirine zıt gibi görünüyorsa da, o zamanın kültür durumu nazarı dikkate alınınca bu tezadin kendiliğinden ortadan kalktığı görülür. Yazma yaşağının sebebinin ilk günlerde sahâbenin Kur'an âyetleriyle, diğer lafızları birbirinden ayıramayacak kadar basit bir kültüre ve Kur'an'a idhal edilebilecek herhangi bir lafzın, Allah'ın kelâmı olup olmadığını tefrik edememek gibi bir durumda aramak lazımdır"¹³⁰. Ali Yardım da "Nehiy hadisinin söyleniş tarzı dikkate alınınca, Kur'an-ı Kerim'le hadislerin birbirine karıştırılmasından endişe edildiği açıkça anlaşılıyor. Yasaklama sadece "karıştırmayı" önlemek maksadıyla alınmış bir tedbir olarak gözükmektedir. Nitekim böyle bir karışıklığa meydan vermeyeceğinden emin olduğu kimselere, başlangıçtan beri özel olarak izin verdiği gibi, bu tehlike ortadan kalktıktan sonra da umumi olarak yazma izni vermişlerdir"¹³¹ demektedir. Fazlurrahman (ö. 1988): "Kur'an dışında kalan ve Hz. Peygamber'e ait sözler, resmen yazıya geçirildiği takdirde yine Hz. Peygamber tarafından tebliğ edilen Kur'an metniyle kolaylıkla karıştırılabileceği korkusu mevcut olsa gerektir. Bu birbirine karışma işlemi iki yönde işlemiş olabilirdi. Ya Kur'an zamanla bir bütün olarak veya önemli bir bölümü "Allah'ın kelâmı" olarak değil "Hz. Peygamber'in sözü" olarak kabul edilebilirdi; ya da Hz. Peygamber'in sözü Allah'ın kelâmı olarak görülebilirdi"¹³² demek suretiyle aynı gerçeğe dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber'in metlûv vahyi derhal yazdırdığını, Kur'an dışındaki vahiyleri ise yazdırmamasına karşılık bazan üç defa "Benden alın" dediği şeklindeki açıklamasıyla Mehmet Erdoğan¹³³ da İslâm'ın ilk yıllarında Kur'an'ın ayırdedici özelliğinin yazılması olduğuna işaret etmektedir¹³⁴.

Bazı âlimler, Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasını yazı bilenlerin hatasız yazamamaları ve yazı malzemelerinin yetersizliği sebebiyle yasakladığı görüşündedirler. Nitekim İbn Kuteybe sahâbenin çoğunun okuma yazma bilmediğini, aralarında sadece birkaç kişinin yazı bildiğini, Resûlullah'ın

¹²⁹ Hatîb, *Takyîd*, s. 57.

¹³⁰ Cerrahoğlu, *a.g.m.*, s. 43.

¹³¹ Yardım, *Hadis II*, s. 9.

¹³² Fazlurrahman, *İslam*, s. 64-65, 73.

¹³³ Erdoğan, *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, s. 79.

¹³⁴ Yazma yaşağının sebebinin Kur'an'la hadisin karışması ve Kur'an'ın ihmal edilme ihtimali olduğuna dair açıklamalar için ayrıca bk. Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, s. 386; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 182; İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, III, 457; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 251; Emir es-San'ânî, *Tavzih*, II, 354-355; Accâc, *es-Sünne*, s. 340; Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-muhaddisân*, s. 123-124, 230; İmtiyaz Ahmed, *Delâil*, s. 214-215, 219-220, 221.

(s.a.) onların fazla hata yapacaklarından endişe ettiği için hadisleri yazmayı yasakladığını açıklamaktadır¹³⁵. Konuyla ilgili Talat Koçyiğit'in açıklaması ise şöyledir: "Hiç şüphesiz Resûlullah'ın, ashâbını hadis yazmaktan men etmesi üzerinde, yazı bilenlerin azlığından ziyade, yazının tam inkişaf etmemesi ve yazı bilenlerin de hatadan salim olarak yazamamaları büyük rol oynamıştır. En mühim sebeplerden biri de üzerine yazı yazılacak deri, hurma yaprağı, geniş kemikler gibi maddelerin yazım için arzedeceği problemlerdi"¹³⁶. "Yazılan Kur'an âyetlerini Hz. Peygamber kontrol ederdi. Hadis için kontrol imkânsızdı. Bu durum ise birçok hatalara sebep olabilirdi" şeklindeki İsmail Cerrahoğlu'nun açıklaması da aynı duruma işaret etmektedir¹³⁷. Ancak bu görüş isabetli bulunmayarak tenkit edilmiştir. Bu hususta Subhi es-Sâlih (ö. 1407/1985) şöyle demektedir: "Hz. Peygamber zamanında hadislerin kâfi derecede tedvin edilmeyişinin en önemli sebebi olarak yazı malzemesinin azlığını gösteremeyiz; zira yazı malzemesi mübalağa edildiği kadar az değildi"¹³⁸. Nitekim Abdullah b. Amr gibi hadis yazan sahâbîlerin bu konuda herhangi bir sıkıntı çektikleri ve yazı malzemesinin azlığıyla ilgili şikayette buldukları bilinmemektedir. A'zamî ise sahâbe içinde yazı bilenlerin az olması halinde hadisleri yazmayı yasaklamanın bir anlamı olmayacağına, söz konusu yasağın yeterli sayıda yazı bilenlerin varlığına delâlet ettiğine dikkat çekmektedir. Nitekim özellikle Medine döneminde Hz. Peygamber'in takip ettiği öğretim siyasetiyle sahâbe arasında yazı öğrenenlerin arttığı bilinmektedir. Ayrıca Resûlullah'ın (s.a.) Zeyd b. Sâbit gibi güzel yazı yazabilen kırk civarında vahiy kâtibi bulunmaktaydı¹³⁹. Muhammed Accâc el-Hatîb¹⁴⁰, Muhammed Rızâ el-Hüseynî el-Celâlî¹⁴¹, Ali eş-Şehristânî¹⁴² gibi çağdaş araştırmacılar da sahâbenin çoğunun yazı bilmediği ve güzel yazamadıkları görüşünün yanlış olduğunu söylemektedirler.

Sahâbenin sahip olduğu hıfz melekesini muhafaza da hadisleri yazma yasağının sebebi olarak zikredilmiştir¹⁴³. Bu görüşe göre Hz. Peygamber hadisleri yazmayı yasaklamasaydı, sahâbe yazdıkları metinlere güvenerek hıfz melekelerini kaybedeceklerdi. Ancak bu görüş Hz. Peygamber'in sahâbenin okuma-yazma öğrenmeleri için takip ettiği eğitim siyasetine uygun düşmemektedir. Yazının hıfz melekesini zayıflatacağını herkesten iyi bilen Hz.

¹³⁵ İbn Kuteybe, *Te'vîlü muhtelif'l-hadîs*, s. 366.

¹³⁶ Koçyiğit, *Hadislerin Toplanması*, s. 17-18.

¹³⁷ Cerrahoğlu, *a.g.m.*, s. 44.

¹³⁸ Subhi Sâlih, *Hadis İlimleri*, s. 13-14.

¹³⁹ A'zamî, *Dirâsât*, I, 73.

¹⁴⁰ Accâc, *es-Sünne*, s. 302.

¹⁴¹ Celâlî, *Tedvînü's-sünne*, s. 392-394.

¹⁴² Şehristânî, *Men'u tedvîni'l-hadîs*, s. 41-44.

¹⁴³ bk. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 182; Ebü Zehv, *el-Hadîs ve'l-mubaddisün*, s. 123; Abdülganî Abdülhâlık, *Hucciyetü's-sünne*, s. 428.

Peygamber'in amacı söz konusu melekeyi muhafaza olsaydı; Bedir esirlerinden hürriyetlerine kavuşmalarının karşılığı olarak ashâbına okuma-yazma öğretilmelerini istemez, ayrıca yazı öğretmeleri için öğretmenler görevlendirmezdi. Bunlar yazma yasağı hususunda öne sürülen söz konusu sebebin delilsiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Reşîd Rızâ (ö. 1354/1935) ise bu konuda cumhurun aksine yasaklayan hadisin izin veren hadisleri neshettiğini iddia etmektedir. O, Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbeden hadislerin yazılmasını men edenlerin bulunması ve ashâbın hadisleri tedvin etmemelerini bu görüşünün delili olarak zikreder¹⁴⁴. Ancak bu iddianın temelsiz olduğu ortaya konmuştur. Söz konusu iddiayla ilgili olarak İsmail Lütfi Çakan'ın değerlendirmesi şöyledir: "Mekke'nin fethi günü Ebû Şah için Fetih Hâtbesi'nin yazılmasını emreden Hz. Peygamber'in bu emri zaman bakımından son yıllara rastladığı için yazma izninin sonra olduğunu göstermektedir. Öte yandan Abdullah b. Amr, vefat ettiği zaman *es-Sâdıka* diye meşhur olan sahifesi yanında bulunmaktaydı. Şayet Reşîd Rızâ'nın dediği gibi yazma yasağı sonra olsaydı, elbette Abdullah b. Amr sahifesini yok ederdi"¹⁴⁵. Neshin en önemli şartının nesheden hükmün, tarih bakımından mensuhtan sonra gelmesi¹⁴⁶ olduğuna göre Reşîd Rızâ'nın iddiasının isabetli olması mümkün değildir. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi hadislerin yazılmasına izin verildiğini bildiren hadislerden bir kısmının zaman bakımından sonralığı ve sahâbeden günümüze yazılı hadis metinlerinin ulaştığı tartışmasız birer gerçektir. Bu sebeple Reşîd Rızâ'nın sözü edilen görüşü ilmî olmaktan uzak delilsiz bir iddiadan ibarettir¹⁴⁷.

Konuyla ilgili hadisler arasındaki ihtilâfı gidermek amacıyla ileri sürülen nesh görüşünün yeterli bir çözüm olmadığı belirtilmiştir. Bu hususta İsmail Lütfi Çakan şu açıklamayı yapmaktadır: "Cumhurun kabulüne mazhar olmuş gözükken nesh çözümünü yakından tetkik ettiğimiz zaman onun yeterli bir çözüm olmadığı sonucuna varmak mümkündür. Zira eğer hadisleri yazma yasağı umumî (ve resmî) bir şekilde yürürlükten kaldırılmış (nesh) olsaydı, Resûlullah'tan sonra sahâbe arasında görülen hadisi yazıya geçirmekten çekinme tavırlarının görülmemesi, hadisleri yazıp toplamak (tedvin) isteyenler aleyhine delillerin ortaya atılmaması gerekirdi... O halde aynı anda

¹⁴⁴ bk. Reşîd Rızâ, "el-Kitâbetü ve't-tedvîn fi'l-İslâm", *el-Menâr*, X (1908), s. 767.

¹⁴⁵ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 9-10.

¹⁴⁶ Neshin şartları için bk. Ebû Zehra, *İslâm Hukuk Metodolojisi*, s. 164-165.

¹⁴⁷ Reşîd Rızâ'nın söz konusu iddiasının tenkidi için ayrıca bk. Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-muhaddisîn*, s. 233-236; Abdülganî Abdülhalik, *Hucciyetü's-sünne*, s. 447-448; A'zamî, *Dirâsât*, I, 79-81.

hem yasağın hem de iznin gerekçesi olabilecek bir sebep aramak gerekmektedir. Böyle bir sebep bizi neshten söz etmeden çözüme götürecektir¹⁴⁸.

Sonuç itibariyle sahâbeden hadis yazarların yanında, hadislerin yazılmasına karşı çıkanların da bulunması, ayrıca bu konuda nesh olduğuna dair asıaptan herhangi bir bilginin gelmemesi nesih görüşünün isabetli ve yeterli bir çözüm olduğu hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir.

2. Yasağın Hadisin Kur'an'la Aynı Sayfaya Yazılmasıyla İlgili Olduğu Görüşü

Konuyla ilgili hadisler arasındaki çelişkiyi yasağın sadece Kur'an'la hadisi aynı sayfaya yazmakla ilgili olduğu şeklinde değerlendirenler de olmuştur. Kaynakların verdiği bilgiye göre bazı âlimler, yazma yasağının henüz vahyin devam ettiği bir dönemde hadisin Kur'an'la aynı sayfaya yazılmasının, birbiriyle karıştırılması ihtimalini önlemeye yönelik olduğu görüşünü benimsemişlerdir.¹⁴⁹

3. Yazma Yasağının Belirli Şahıslara Yönelik Olduğu Görüşü

Bazı araştırmacılar hadis yazma yasağının sadece vahiy kâtipleri ile ilgili olabileceğini söylemişlerdir. Bu görüşe göre vahiy kâtiplerinden Zeyd b. Sâbit'in "Resûlullah hadislerini yazmamamızı emretti"¹⁵⁰ şeklindeki açıklaması hadis yazma yasağının kâtiplik yaptıkları sürece vahiy kâtiplerine konmuş olabileceğini göstermektedir¹⁵¹. Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere Zeyd b. Sâbit'ten rivayette bulunan Mutalib b. Abdullah b. Hantâb'ın ondan semâinin olmaması sebebiyle bazı araştırmacılar bu hadisin münkatı' yani zayıf olduğunu söylemişler¹⁵², Muallimî ise bu hususta görüş birliği bulunduğunu belirtmiştir¹⁵³. Bu durumda delil olabilecek seviyeye ulaşamamış bir rivayeti esas alarak böyle bir hükme varmak isabetli görünmemektedir.

¹⁴⁸ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 10.

¹⁴⁹ Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, IV, 170; *Garibü'l-hadîs*, I, 632; İbn Kayim, *Muhtasarü Süneni Ebî Dâvûd*, V, 245; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 251; İbnü'd-Deyba', *Teyşîrü'l-vusûl*, III, 183; Emîr es-San'ânî, *Tavzîh*, II, 354; Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-muhaddisîn*, s. 124, 230; Muallimî, *el-Envârü'l-kâşife*, s. 36-37.

¹⁵⁰ Ebû Dâvûd, "İlim", 3; Hatîb, *Takeyîd*, s. 36; İbn Abdilber, *Câmi'*, I, 76.

¹⁵¹ Aydınlı, "Hadis Rivayetinde Yazının Kullanımı ve Güvenilirliği", *Sünnetin Dindeki Yeri*, s. 308.

¹⁵² Elbânî, *Daifu Süneni Ebî Dâvûd*, s. 362-363; A'zamî, *Dirâsât*, I, 78.

¹⁵³ Muallimî, *el-Envârü'l-kâşife*, s. 43.

Bazı araştırmacılar ise hadisleri yazma yasağının nehiy hadisini rivayet eden sahâbîlerle ilgili olduğunu iddia etmişlerdir¹⁵⁴. Muhammed Hamîdullah'ın konuyla ilgili açıklaması şöyledir: "Hadis yazımının yasaklandığını bildiren hadisi rivayet eden Ebû Saîd el-Hudrî'dir. İbn Abbas, Zeyd b. Sâbit ve Ebû Hüreyre de bu hadisi rivayet etmişlerdir. Bilindiği gibi Ebû Saîd el-Hudrî ile Zeyd b. Sâbit hicrî beşinci yıla rastlayan Hendek Gazvesi'nde henüz on beş yaşlarında idiler. İbn Abbas onlardan da küçüktü. Yaşlarının küçüklüğü dolayısıyla Hz. Peygamber onları büyük kimseler gibi hadis yazmaktan menetmiş olabilir. Fakat aynı kimseler erkek sayılacak çağa gelince, böyle bir yasaklamaya hacet kalmadığı için, onların da hadis tedvinine başladıklarını görüyoruz. Hele bunlardan İbn Abbas ziyadesiyle hadis yazmıştı. Bu memnûiyeti bize rivayet edenlerden birisi olan Ebû Hüreyre dahi hadis yazmıştı"¹⁵⁵. Yukarıda "Hadislerin Yazılmasını Yasaklayan Rivayetler" başlığı altında Zeyd b. Sâbit, Ebû Hüreyre, İbn Abbas rivayetlerinin delil olabilecek seviyeye ulaşamadıklarının ortaya konulması bu iddianın isabetli olmadığını göstermektedir. Ebû Saîd el-Hudrî rivayetinin sahih olması ise böyle bir yorum için yeterli görünmemektedir. Zira kendisinden hadis öğrenenlerden bazıları ezberledikleri hadisleri Ebû Saîd el-Hudrî'den yazmak isteyince buna izin vermemiş, hadislerin Kur'an haline getirilmemesini söyleyerek onları ezberlemelerini tavsiye etmiştir¹⁵⁶. Bu durum Ebû Saîd el-Hudrî'nin hadislerin Kur'an haline getirilmemesi gerekçesiyle daha sonraki yıllarda da hadislerin yazılmasına karşı çıktığını açıkça ortaya koymaktadır.

4. Yazma İzninin Bazı Şahıslarla Sınırlı Olduğu Görüşü

Bazı âlimler, yazma yasağının genel, iznin ise hâfızası güçlü olmayan veya hatasız yazı yazabilen sahâbîlere özel olduğunu söylemişlerdir¹⁵⁷. Konuyla ilgili rivayetleri değerlendiren İbn Kuteybe'nin açıklaması şöyledir: "Bu hadislerin muarız olmasının iki anlamı vardır: Biri sünnetin sünnetle neshidir. Resulullah önce sözlerinin yazılmasını yasaklamış, sonra sünnetin çoğaldığını ve ezberlenemeyecek hale geldiğini anlayınca yazılmasına ve kaydedilmesine karar verilmiştir. İkincisi ise yazma işini sadece Abdullah b. Amr'a has kılmıştır. Çünkü o eski kitapları okur, Süryanice ve Arapça yazardı. Onun

¹⁵⁴ Hamîdullah, *Hz. Peygamber Zamanında Hadisin Tedvini*, s. 12-13; İmtiyaz Ahmed, *Delâil*, s. 224.

¹⁵⁵ Hamîdullah, *Hz. Peygamber Zamanında Hadisin Tedvini*, s. 12-13.

¹⁵⁶ Dârimî, *Mukadime*, 42; Hatîb, *Takyid*, s. 36; İbn Abdülber, *Câmi'*, I, 76; Raşid Rüşük, "Ebû Saîd el-Hudrî", *DİA*, X, 223.

¹⁵⁷ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, s. 365-366; İbnü's-Salâh, *Ulümü'l-hadis*, s. 182; Emir es-San'ânî, *Tavzih*, II, 354; Accâc, *es-Sünne*, s. 308; İmtiyaz Ahmed, *Delâil*, s. 216-217.

dışındaki ashab ise ümmi idiler. Onlardan ancak bir ikisi yazı yazabiliyordu. Yazdıkları zaman da kusurlu ve imlasız yazarlardı. Resulullah yazdıklarında hata yapmalarından endişelenince onlara yazmayı yasakladı. Güvendiği için Abdullah b. Amr'ın yazmasına ise izin verdi.¹⁵⁸ Mustafa es-Sibâi de yazma yaşağının Kur'an gibi resmî tedvine, iznin ise bazı sahâbilerin kendileri için yazmalarına yönelik olduğu görüşündedir¹⁵⁹. Sahâbeden hadis yazarların birkaç kişiden ibaret değil, azımsanmayacak sayıya ulaşması bu görüşün de isabetli olmadığını göstermektedir.

5. Değerlendirme

Hız. Peygamber'in çelişkili tavır ve beyanda bulunmayacağı kanaati, hadisler arasındaki ihtilâfı çözüme kavuşturmayı gerektirmektedir. Bu amaçla hadislerin yazılmasıyla ilgili ihtilâflı rivayetlerin çözümü konusunu inceleyen âlimler, nesih, yaşağın veya iznin belirli şahıslara ait olduğu ve hadisin Kur'an'la aynı sayfaya yazılmasının yasaklandığı şeklinde farklı çözüm önerileri ortaya koymuşlardır. Bazı araştırmacılar ise Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayet ettiği, hadislerin yazılmasını yasaklayan hadisin merfû ve mevkuf olduğunda ihtilâf edilmesi¹⁶⁰ veya râvilerinden birinin teferrüd etmesi¹⁶¹ sebebiyle izin hadislerinin tercih edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere söz konusu hadisin merfû olarak sahih olması, ayrıca ihtilâflı hadislerin çözümü için geliştirilen sistemlerin tamamında tercih metodunun ilk sırada yer almaması¹⁶² sözü edilen görüşün isabetli olmadığını göstermektedir.

Çözüm için önerilen hemen her görüş tenkit edilmiştir. Ancak Hız. Peygamber'in hadislerin yazılmasını belirli sebeplerle yasakladığı, söz konusu sebeplerin olmadığı durumlarda ise hadislerin yazılmasına izin verdiği hususunda ihtilâf bulunmadığı söylenebilir. Yaşağın sebebi hususunda değişik görüşler ileri sürülmüşse de nehiy hadisinin söyleniş tarzı dikkate alınca, yaşağın Kur'an'la ilgili olduğu şeklindeki açıklamaların isabetli olduğu görülmektedir. Bizzat Hız. Peygamber'in bazı hadislerini yazdırması ve Resûlullah'ın (s.a.) hayatında hadis yazar sahâbilerin bulunması, yaşağın Kur'an'la hadisin karıştırılmasını önlemeyi amaçladığı, bu sebeple özellikle

¹⁵⁸ İbn-Kuteybe, *T'e'vilü muhtelifi'l-hadis*, s. 365-366.

¹⁵⁹ Sibâi, *es-Sünne*, s. 64-65.

¹⁶⁰ Celâli, *Tedvînü's-sünne*, s. 290-291.

¹⁶¹ Rif'at Fevzî, *Tevsîku's-sünne*, s. 45.

¹⁶² Hadisler arasındaki ihtilâfı giderme sistemleri için bk. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilâflar*, s. 169-171.

hadislerin Kur'an'la aynı sayfaya yazmalarına yönelik olduğu şeklindeki görüşün doğruluğunu teyit ettiği söylenebilir.

IV. SONUÇ

Hadislerin yazılmasıyla ilgili rivayetlerin incelendiği bu araştırmada Hz. Peygamber'in hadisleri yazmayı yasakladığını bildiren rivayetlerden sadece Ebû Saîd el-Hudrî naklinin sahih, hadislerin yazılmasına izin verdiğini ifade eden rivayetlerin ise çoğunun sahih olduğu tesbit edilmiştir. Hz. Peygamber'in Kur'an için vahiy kâtipleri edindiği gibi sünnet için de sünnet kâtipleri edinmediği, Kur'an'ın tamamını yazdırdığı gibi sünnetin de bütünü yazdırmadığı tarihî bir gerçektir. Ancak bu hiçbir şekilde hadis yazdırmadığı veya yazılmasına izin vermediği anlamına gelmemektedir. Bu itibarla hadislerin yazıldığını ifade eden rivayetlerin az olduğu¹⁶³, Peygamber devrinde hadislerin yazılmasına müsaade edilmediği¹⁶⁴, onun kendisinden sonra yazılı olarak sadece Kur'an'ı bıraktığı¹⁶⁵ gibi iddialar mânâsızlık hudutlarına varan şüpheden başka bir şey olamaz. Zira Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasına müsaade ettiğini ifade eden sahih rivayetlerin yanında sahâbenin yazdığı bir kısım hadis metinlerinin günümüze ulaştığı inkâr edilemeyecek bir gerçektir.

Hadislerin yazılmasını yasaklayan rivayet sahih ise de, Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin hadislerini yazdırması, sahâbenin hadisleri yazmasına izin vermesi söz konusu yasağın belirli bir amaca yönelik olduğunu göstermektedir. İstisnalar bir tarafa bırakılırsa yasağın Kur'an'la hadisin karıştırılmasını önlemeyi amaçladığı şeklindeki açıklamanın söz konusu hadisler arasındaki ihtilâfı çözme önerilerinde müşterek ve isabetli noktayı oluşturduğu söylenebilir. Kur'an'la hadisin aynı sayfaya yazılması durumunda karıştırma ihtimalinin daha yüksek olması, yasağın öncelikli olarak böyle bir yazımı engellemeye yönelik olduğunu göstermektedir. Şu halde Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasıyla ilgili takip ettiği tutumunu "Kur'an'la karıştırılmaması şartıyla hadislerin yazılmasına izin vermek" şeklinde özetlemek mümkündür.

Yazma yasağının sebebi olarak zikredilen yazı bilenlerin ve yazı malzemelerinin azlığı şeklindeki görüşün tarihî gerçeklere ve Hz. Peygamber'in eğitim siyasetine uygun düşmediği görülmektedir.

¹⁶³ Ateş, *Gerçek Din Bu* 2, s. 71.

¹⁶⁴ Ateş, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁶⁵ Ateş, *a.g.e.*, s. 73.

Hadisleri yazma yasağının Hz. Peygamber tarafından değil ilk halifelerce siyasî amaçla Ehl-i beyt'in hilâfetini engellemeye yönelik olduğu şeklindeki iddiaların ise ilmî olmaktan çok taassuba dayandığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak sahâbeden hadislerin yazılmasına karşı çıkanlar olduğu gibi azımsanamayacak sayıda hadisleri yazanların da bulunması, Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasına izin vermesinin önemli bir delilini teşkil etmektedir. Hadislerin yazılmasına karşı olan sahâbilerin yasaklayan hadisi delil göstermemeleri de bu durumu teyit etmektedir. Şu halde sahâbe ve tâbiîn nesillerinin hadislerin yazılmasına karşı çıkmalarının daha başka içtimaî ve kültürel sebepleri olması gerekmektedir. Bu hususu ayrı bir araştırma konusu yaparak incelemeyi düşünmekteyiz.

BİBLİYOGRAFYA

- Abbott, Nabia, "Early Development of Written Tradition", *Studies in Arabic Literary Papry*, LXXVI, s. 6-7.
- Abdülmuttalib, Rif'at Fevzi, *Tevsiķu's-sünne fi'l-karni's-sânî el-hicrî üsüsühû ve't-ticâbâtüh*, Kahire 1400/1981.
- , *Sahifetü Ali b. Ebî Tâlib*, Beyrut 1406/1986.
- Abdülhâlık Abdülganî, *Hucciyetü's-sünne*, Riyad 1415/1995.
- Accâc Muhammed el-Hatîb, *es-Sünnetü kable't-tedvîn*, Kahire 1383/1963.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1981.
- Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi* (Mukaddime) Ankara 1984.
- Ahmedî, Ali b. Cüsyen'alî, *Mekâtibü'r-resûl*, Beyrut, ts.
- Ali el-Kârî, Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî, *el-Esrârü'l-merfûa fi'l-abbâri'l-mevzûa* (nşr. Muhammed es-Sebbâğ), Beyrut 1391/1971.
- Ateş, Ali Osman, *Ehl-i Sünnet ve Şia'nın Delil Olarak Kullandığı Bazı Hadisler*, İstanbul 1996.
- Ateş, Süleyman, *Gerçek Din Bu 2*, İstanbul, ts.
- Aydınli, Abdullah, "Ebû Şah", *DİA*, X, 232-233.
- , "Hadis Rivayetinde Yazının Kullanımı ve Güvenilirliği", *Sünnetin Dindeki Yeri*, İstanbul 1997.
- A'zamî, Muhammed Mustafa, *Dirâsât fi'l-hadîsi'n-nebevî*, Riyad 1401/1981.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsülhak, *Avnü'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, Mèdine 1388/1969.
- Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ, *Şerhu's-sünne* (nşr. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Züheyr eş-Şâviş), Beyrut 1403/1983.
- Behensâvî, Sâlim Ali, *es-Sünnetü'l-müfterâ aleybâ*, Kahire 1409/1989.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-sahîb*, İstanbul 1981.
- , *et-Târîhu'l-kebîr* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî v.dğr.), Haydarâbâd 1360-80/1941-1960.

- Celâli, Muhammed Rızâ el-Hüseynî, *Tedvîni's-sünneti's-şerife* [Baskı yeri yok], 1413 (Mektebetü'l-İ'lâmi'l-İslâmî).
- Cerrahoğlu, İsmail, "Tefsir ve Hadis Kitâbetine Karşı Peygamber ve Sahâbenin Durumu", *AÜİFD*, IX (1961), s. 43-45.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1989.
- ___, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, İstanbul 1982.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, İstanbul.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, *es-Sünen*, İstanbul 1981.
- Ebû Reyve, Mahmûd, *Edvâ' ale's-sünneti'l-Muhammediyye*, Kum 1416/1995.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-Vasît fi ulûmi ve mustalahi'l-hadis*, Cidde 1403/1983.
- Ebû Zehra Muhammed, *İslâm Hukuk Metodolojisi* (trc. Abdülkadir Şener), Ankara 1979.
- Ebû Zehv, Muhammed Muhammed, *el-Hadis ve'l-muhaddisîn*, Kahire, ts..
- Elbânî, Muhammed Nâsîrüddin, *Daifu Süneni Ebî Dâvûd*, Riyad 1412/1991.
- ___, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, Riyad 1408/1988.
- ___, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, Beyrut 1399/1979.
- Emîr es-San'ânî, Muhammed b. İsmâil, *Tavzîhu'l-efkâr li-meâni Tenkîhu'l-enzâr* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülmecid), Medine, ts.
- Erdoğan, Mehmet, *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, İstanbul 1995.
- Fazlurrahman, *İslam* (trc. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın), İstanbul 1981.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, "Gadîr-i Hum", *DİA*, XII, 279-280.
- Goldziher, Ignaz, *Muslim Studies*, London 1971.
- Görgün, Tahsin, "Ignaz Goldziher", *DİA*, XIV, 108-109.
- Guillaume, Alfred, *İslam*, New York 1969.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Haydarâbâd 1334-1342.
- Hamîdullah, Muhammed, *Hz. Peygamber Zamanında Hadisin Tedvini*, İstanbul 1958.
- ___, *Mecmûatü'l-vesâiki's-siyâsiyye li'l-abdi'n-nebevî ve'l-hilâfeti'r-râşide*, Beyrut 1403/1983.
- ___, *Muhassar Hadis Tarihi* (trc. Kemal Kuşçu), İstanbul 1967.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Takyidü'l-ilm* (nşr. Yûsuf el-İş), Beyrut 1974.
- Hattâbî, Hamd b. Muhammed el-Büstî, *Garibü'l-hadis* (nşr. Abdülkerim İbrahim el-Garbâvî), Dımaşk 1402/1982.
- ___, *Meâlimü's-sünen şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, Beyrut 1411/1991.
- Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekir, *Mecmau'z-zevâid ve menbau'l-fevâid*, Beyrut 1967.
- Hûlî, Muhammed Abdülazîz, *Târîhu fütûni'l-hadis*, Beyrut 1986.
- Itr, Nûreddin, *Menhecü'n-nakd fi ulûmi'l-hadis*, Dımaşk 1401/1981.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdülber en-Nemerî el-Kurtubî, *Câmiu beyâni'l-ilm ve fazlih ve mâ yenbeğî fi rivâyetihî ve hamlib*, Medine 1388/1968.
- İbn Adî, Abdullah b. Adî el-Cürçânî, *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, Beyrut 1405/1985.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbü'l-Cerh ve't-ta'dil*, Beyrut 1371/1952.
- İbn Hacer, Şihâbüddin Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîbi'l-Buhârî*, Kahire 1407/1987.
- ___, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1390/1971.
- ___, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Haydarâbâd 1325/1907.
- İbn Hüdeyde, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu'l-mudî fi küttâbi'n-nebiyyi'l-ümmî ve rusulihî ilâ mülûki'l-arz min Arabiyyin ve Acemiyyin*, Beyrut 1985.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut 1401/1981.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, Kahire 1326.

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *es-Sünen*, İstanbul 1981.
- İbn Mencüye, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-İsbahânî, *Ricâlü Sabîhi Müslim* (nşr. Abdullah el-Leysi), Beyrut 1407/1971.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Mecmûu fetâvâ*, Riyad 1382.
- İbn Tolun, Şemseddin Muhammed, *İ'lâmü's-sâilîn an kütübi seyyidi'l-mürselîn* (nşr. Mahmûd el-Arnaût), Beyrut 1403/1983.
- İbnü'd-Deybâ', Abdurrahman b. Ali, *Teysîrül-vusûl ilâ Câmii'l-usûl min hadisi'r-resûl*, Kahire, ts.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmü'l-hadîs* (nşr. Nüreddin İtr), Dımaşk 1404/1984.
- İmtiyaz, Ahmed, *Delâilü't-tevsîki'l-mübekkir li's-sünne ve'l-hadîs*, Kahire 1410/1990.
- Kâdî İyaz b. Mûsâ el-Yahsûbî, *el-İlma' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâyeti ve takyîdi's-sema'* (nşr. Ahmed Sakr), Kahire 1389/1970.
- Kandemir, M. Yaşar, "Ali", *DİA*, II, 377.
- ___, "Abdullah b. Amr b. As", *DİA*, I, 85.
- ___, "Amr b. Şuayb", *DİA*, III, 92.
- Katib çebebi, Keşfü'z-zunun, İstanbul 1360-1362/1941-1943.
- Koçyigit, Talat, *Hadislerin Toplanması ve Yazı İle Tesbiti*, doktora tezi, 1957, AÜİF.
- Küçük, Raşid, "Ebû Saîd el-Hudrî", *DİA*, X, 223.
- Muallimî, Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî, *el-Envârü'l-kâşife li-mâ fi Kitâbi Edevâ' ale's-sünne mine'z-zelel ve't-tadlil ve'l-mecâzife*, Beyrut 1403/1983.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman, *Tebzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1413/1992.
- ___, *Tuhfetü'l-esrâf bi-ma'rifeti'l-etraf*, Beyrut, ts.
- Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şîa* (nşr. Hasan el-Emîn), Beyrut 1403/1983.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *el-Câmiu's-Sahîb*, İstanbul 1981.
- Nu'mânî, Muhammed Abdüşşehîd, "Tahkîku ba'zî'l-vesâiki'n-nebeviyye min kütübi'lletî a'tâhe'r-resûl aleyhi's-salâtu ve sellem li-azîmi'bni'l-Hâris el-Muhâribî ve Husayn b. Nadale el-Esedî", *Mecelletü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, sy. 3, İslâmâbâd 1408/1988, s. 69-81.
- Râmhürmüzî, Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvi ve'l-vât* (nşr. Muhammed Accâc el-Hatîb), Beyrut 1404/1984.
- Reşîd Rızâ, "el-Kitâbetü ve't-tedvîn fi'l-İslâm", *el-Menâr*, sy. 109 (1908).
- Sandıkçı, Kemal, "Hemmâm b. Münebbih", *DİA*, XVII, 189.
- Sâsî Sâlim el-Hâc, *ez-Zâbiretü'l-istîsrâkiyye ve eseruhâ ale'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, Malta 1991.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed, *Edebü'l-ımlâ ve'l-istimlâ*, Beyrut 1401/1981.
- Seviyyân, Ahmed Abdurrahman, *Sabâifü's-sahâbe ve tedvînü's-sünneti'n-nebeviyyeti's-şerife*, 1410/1990.
- Sezgin, Fuat, "İslâm Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadîsin Ehemmiyeti", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, II/1 (1957), s. 26.
- ___, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî* (trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî v.dğr.), 1977
- ___, GAS, Leiden 1967-1984.
- Siddîk, Abdülazîm Ebû'l-Hasan, *Dirâsât fi's-sünneti'n-nebeviyyeti's-şerife*, Kahire 1408/1988.
- Siddîkî, Mahzuruddîn, *İslâm Dünyasında Modernist Düşünce* (trc. Murat Fırat v.dğr.), İstanbul 1990.
- Sibâî, Mustafa, *es-Sünne ve mekânethâ fi't-teşrî'l-İslâmî*, Kahire 1948.
- Subhî Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılabları* (trc. M. Yaşar Kandemir), İstanbul 1997.
- Şâkir Ahmed Muhammed, *el-Bâisü'l-hâsis şerhu İhtisârı Ulûmi'l-hadîs*, Kahire 1377/1958.
- Şehristânî, Ali, *Men'ü tedvîni'l-hadîs*, Beyrut 1418/1997.

- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-evsat* (thk. Mahmûd et-Tahhân), Riyad 1415/1995.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, İstanbul 1981.
- Toksarı, Ali, *Sünnetin Dindeki Yeri*, İstanbul 1997.
- ___, *Delil Olma Yönünden Sünnet*, Kayseri 1994.
- Vekil, Muhtâr, *Süferâü'n-nebî aleyhi's-selâm ve küttâbühü ve resâilüh*, Kahire 1398.
- Yardım, Ali, *Hadis II*, İzmir 1984.
- Yücel, Ahmet, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1996.
- ___, *Hadis İliminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, İstanbul 1999.
- Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nak-di'r-ricâl*, Beyrut 1382/1963.